

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Symbolika korálek s očky v době železné

Eliška Kyselková

Plzeň 2012

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Symbolika korálků s očky v době železné

Eliška Kyselková

Vedoucí práce:

Mgr. Luboš Chroustovský, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Chtěla bych zde poděkovat vedoucímu práce Mgr. Luboši Chroustovskému, Ph.D. za odborné vedení. Dále také PhDr. Natalii Venclové, DrSc. za možnost konzultace. A v neposlední řadě Mgr. Petru Mudrovi za pomoc s programy MS Access a ArcGis.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1. ÚVOD	7
1 ZÁKLADNÍ ÚDAJE O KORÁLCÍCH	10
1.1 Stručná historie korálek	10
1.2 Vývoj korálek v Čechách	13
1.3 Korálky s očky	16
1.4 Skleněné korálky s očky	17
1.5 Klasifikace korálek s očky	19
1.6 Korálky s očky v Čechách	21
2 ÚČEL KORÁLKŮ S OČKY	26
2.1 Praktická funkce.....	26
2.2 Společenský význam	27
2.3 Exprese.....	27
3 SYMBOLICKÝ SMYSL KORÁLKŮ S OČKY	29
3.1 Zlý pohled (Theevileye)	31
3.1.1 Evil eye ve světě	33
3.1.2 Ochranné amulety	37
3.1.3 Evileye a archeologie.....	40
3.2 Sluneční symbolika a korálky s očky	42
3.2.1 Egyptská symbolika.....	42
3.2.2 Problematika studia keltské symboliky	44

	5
3.2.3 Korálky s očky	47
3.2.4 Sluneční symbolika	47
4 HYPOTETICKÝ MODEL.....	55
5 METODA.....	57
5.1 Analýza a sběr dat	57
5.1.1 Databáze	57
5.2 Syntéza	62
6 VÝSLEDKY A INTERPRETACE	64
6.1 Distribuce korálků s očky v Čechách	64
6.2 8.2 Nálezový kontext	67
6.2.1 Pohřební kontexty	69
6.2.2 Sídlištní kontexty	73
6.3 Ostatní druhy artefaktů	73
6.3.1 Sklo	74
6.3.2 Bronz.....	75
6.3.3 Keramika.....	76
6.4 Korálky s očky	76
6.4.1 Barva	78
6.4.2 Počty oček a počet vrstev	79
7 ZÁVĚR.....	81
8 LITERATURA.....	82
9 PŘÍLOHY	85
9.1 Seznam grafů, tabulek a obrázků v textu.....	85

9.2 Přílohy	87
10 RESUMÉ	95

1. ÚVOD

Tato práce pojednává o korálcích s očky doby železné. Za cíl si vytyčila revizi současné symbolické teorie a mimo ni se pokusí předložit i teorii novou. Protože se tato práce snaží věnovat celkovému pohledu na problematiku symboliky korálek s očky, dotkne se i možnosti zcela nesymbolického výkladu smyslu těchto korálek.

Práce nejprve představí vývoj korálek ve světě a v Čechách, a to jak skleněných korálek s očky, tak korálek všeobecně, aby poukázala na to, že symbolický smysl provázel korálky od nejranějších dob jejich výskytu.

Dále se zmíní o klasifikačním systému, podle kterého jsou české korálky s očky tříděny, a představí jejich jednotlivé typy.

Další kapitola bude věnována nesymbolickému aspektu korálek jako jedné z možností, o které bylo v rámci této práce samozřejmě přemýšleno. Tato práce připouští i možnost, že tyto korálky zcela postrádají symbolický smysl, ačkoliv se to zdá nepravděpodobné, přece tato možnost zde zmíněna být musela. Tato kapitola je však užitečná i pro uvědomění si další věci, a to že korálky s očky nemají pouze symbolický smysl, ale musíme uvažovat i o jejich praktické funkci či společenském významu.

V následující kapitole se práce zaměří na samotný symbolický smysl. Nejprve bude prozkoumána stávající teorie, podle které mají korálky s očky apotropaický charakter, která se do archeologie dostává už ve 30. letech minulého století z antropologie a pokud je známo, dosud nebyla archeology přezkoumána. Ve druhé části této kapitoly bude nastíněna nová teorie, podle které je možné spojení korálek s očky se slunečním kultem.

Teoretická část práce bude zakončena vytvořením hypotetických modelů, které budou ověřovány v části následující.

Cílem empirické části bude analýza pomocí databáze vytvořené v MS Access, která bude čerpat především z katalogu Prehistoric glass in Bohemia od N. Venclové (1990).

Poté bude provedena syntéza pomocí grafů a tabulek a jejich výsledky budou následně interpretovány.

Zde jsme si ve stručnosti představili strukturu následující práce a nyní poznamenejme pár dalších nezbytných informací.

Celá tato práce pojednává o době železné, chronologicky vymezené jako HaC – LT D, podle absolutní chronologie 800 př. K – 40 př. K. Pro tuto práci je nejdůležitější období HaD – LTB, ve kterém se vyskytují korálky s kruhovým ornamentem, klasifikované podle N. Venclové (1990) jako korálky s očky. V pozdějších obdobích se korálky s očky vyskytují pouze marginálně a předpokládá se u nich spíše druhotné využití.

Geograficky bude práce vymezená pouze v části databáze, a to územím Čech. V teoretických kapitolách bude čerpat informace z celého světa.

Základním artefaktem, o kterém se zde pojednává, je korálek. Zde uvádíme definici korálku N. Venclové z jejího katalogu Prehistoric glass in Bohemia: „Korálek: jednotka náhrdelníku; malý artefakt různého tvaru s perforací, jejíž osa je identická s osou artefaktu (nebo s více než jednou osou umístěnou paralelně k ose artefaktu). Korálky představují nejranější a nejčastější skleněné nálezy v pravěké Evropě.“ (Venclová 1990, 17)

V kapitole 4.1 tato práce pojednává o víře v „evil eye“, většinou překládáno jako víra v uřknutí. Zde bude však termín „evil eye“ ponechán ve svém původním tvaru, neboť „evil eye“ nelze paušálně přeložit jako uřknutí, neboť může být chápán i ve smyslu démonické bytosti mající nebezpečný pohled.

Tato práce nemá přinést pouze shrnutí dosavadních informací o korálcích s očky, ale pokusí se pracovat se zcela novým symbolickým modelem.

K problematice symboliky bych zde ráda napsala pár vět. Studium symboliky je podle mého mínění velmi životaschopnou částí archeologie a komplexní studium minulého lidského života by bez něj nebylo možné. Člověka celé historicky doložitelné dějiny provázejí symboly až do dnešních dnů, nechápu proto, proč by tomu mělo být v pravěku nějak jinak. Naopak, symboly, které tehdejšího člověka provázely, byly zajisté velmi důležitou součástí jeho života, neboť mýtus je se symboly propojen mnohem více než logos. Symboly pomáhaly pravěkému člověku orientovat se ve světě, který, ještě nijak neuchopen vědou, by pro něj byl jinak nesrozumitelný či dokonce nepřátelský. Každý artefakt samozřejmě nemusí mít symbolický smysl (Neustupný 2010, 85). Přesto předpokládám, že ozdoby vždy mají jistý symbolický smysl ať už ve smyslu ochranného talismanu, či amuletu přinášejícího štěstí, nebo ve smyslu komunikačním.

Jako stěžejní literaturu zde poznamenáme již výše zmíněný katalog *Prehistoric Glass in Bohemia* od N. Venclové (1990), knihu *The history of beads* od L. Dubin (2006), sborník *The Evil eye* sestavený C. Maloney (1976) a *Encyklopedii keltské mytologie* od J. Vlčkové (2002).

1 ZÁKLADNÍ ÚDAJE O KORÁLCÍCH

Tato kapitola bude věnována informacím o korálcích všeobecně. Nejprve se zmíníme o korálcích a jejich historii a potom o korálcích s očky. Zmíníme se o formálních vlastnostech korálek s očky, jejich typech, původu a dataci.

1.1 Stručná historie korálek

Korálky byly asi první trvalé ozdoby, které člověk využíval. (Dubin 2006, 9) Od nejstarších dob se lidé, jak muži či ženy a také děti zdobí korálky. Korálky nebyly vždy pouze chápány jako ozdoby, v této kapitole o historii korálek uvedeme příklady, které nám ukazují, že korálky byly často chápány jako talismany či amulety, a proto u nich můžeme očekávat symbolický smysl.

Nejstarší korálky, které byly vyrobené ze zvířecích zubů a kostí nošené jako přívěšky, se našly ve Francii v La Quinta, byly spojené s neandrtálci a datovány do 38 000 př. K. (Dubin 2006, 21) Později v chatelperronienu byly korálky již spojeny s moderním člověkem, stávaly se běžnější a byly rozšířené po celém světě – Evropě, Rusku, Indii, Číně, Koreji, Africe či Austrálii. V tomto období se také začínají vyskytovat korálky vyrobené z mušlí. V aurignacienu a gravettienu začaly být vyráběny korálky složitější, vyráběné z kostí, slonoviny, mušlí či oblázků a upravovány do různých tvarů a zdobeny řezy. Důležité lokality tohoto období jsou především Dolní Věstonice a Pavlov. Některé ze zdejších korálek byly vyřezané do tvaru ženských ňader a nejspíše souvisely s rituály plodnosti. Další korálky tohoto období vyrobené ze zvířecích kostí zase odkazují k rituálům spojených s lovem. V pozdním paleolitu (17 000 – 10 000 př. K) se rozvíjí jak složitější design korálek, tak jejich různé kombinace. (Dubin 2006, 21-24) Zajímavými korálky z tohoto období je například náhrdelník z La Bastide ve Francii, vyřezaný do tvaru kozorožčích hlaviček z kosti kozorožce, související nejspíše s loveckou magií. (Dubin 2006, 25)

V neolitu se rozvíjí obchod a korálky, nebo spíše materiály, ze kterých byly vyhotovovány, se stávají významnou komoditou k obchodování. V Abu Hureyra v dnešní Sírii se našly korálky vyrobené z importovaného achátu, želvoviny či středomořských mušlí kauri. Dalším příkladem jsou v Sumeru oblíbené korálky z lapis lazuli (též lazurit), který se těžil v Afgánistánu, téměř 1500 mil daleko, a dovážel se do Mezopotámie v malých blocích. (Dubin 2006, 30)

Význačnou roli plnily korálky také v náboženství. V chrámě Tell Brak ve východní Sírii kolem roku 3000 př. K., bylo nalezeno kolem statisíce korálků, od malých diskovitých glazovaných fajánsů, korálků z mastku a mušlí, které byly vloženy do šedých hliněných kostek, které tvořily podlahu chrámu. Lidé, kteří navštěvovali tento chrám očí, zasazovali korálky do hlíny, ze které potom vyráběli destičky. Tento rituál nejspíše připodobňoval zasazení semínka do půdy při osívání pole. (Dubin 2006, 36)

Korálky nehrály pouze roli symbolickou, ale s rozvojem zemědělství, usazování populace a vznikem měst, začaly hrát korálky i roli společenskou. Mezopotámští a egyptští kněží a panovníci se zdobili šperky a díky nim se výroba korálků rozvíjela. Stupeň exkluzivity náhrdelníků tak ukazovala nejen zručnost provedení, ale i materiál, ze kterého byl vyroben. Od roku 2500 př. K. dosahovaly dílny vyrábějící korálky pro sumerské vládcy mistrovské zručnosti, neboť využívaly i pokročilých zlatnických technik granulace a filigránu. (Dubin 2006, 37)

S prvními skleněnými korálky se setkáváme v Mezopotámii a Egyptě kolem roku 4000 př. K. Nejprve však pouze s fajánsy. (Dubin 2006, 43) Fajánsy nejsou sklo jako takové, ale sestávají se ze skelné polevy a jádra z jiného materiálu. První fajánse byly vyrobeny z jádra ze steatitu, což je křemičitý materiál nebo z práškového křemene, a toto jádro je pak pokryto sklovitou vrstvou. Sklovitý povrch je vytvořený aplikací skelné polevy nebo ponořením

jádra do roztoku rozpustných solí a následným vysušením, nebo obalením glazovacím práškem a vypálením. Artefakty z opravdového skla, tedy takové, které nemají jádro z jiného materiálu, se začaly vyrábět až od poloviny 2 tisíciletí. Později výroba fajánse pokračovala zároveň s výrobou skla. Je pravděpodobné, že objev skla může souviset s měděnou nebo bronzovou metalurgií. Také nejstarším barvicím prvkem sklářských výrobků je právě měď. A nebo při výrobě keramiky, pokud by její hlína měla vyšší obsah křemene. (Drahotová 2005, 29)

„Sklo je homogenní nekystalický materiál; je to vlastně přechlazená kapalina, respektive kapalina s velmi vysokou viskozitou z anormální teploty. Základní komponenty skla představují křemen (SiO_2) (...), oxid vápenatý (CaO), (...) a oxid sodný (Na_2O), (...). Prakticky všechna pravěká skla jsou sodnovápenatá. (...) Další komponenty skla tvoří odbarvující látky – dekoloranty (sloučeniny manganu a antimonu), zakalující látky – pacifikátory (sloučeniny antimonu, cín a olova a ovšem barviva (oxidy kovů a další sloučeniny, nejčastěji železa, mědi, kobaltu, manganu, olova, antimonu a cínu. K utavení skla je zapotřebí teploty 1000-1100°C.“ (Drahotová 2005, 30)

Rozvoj skleněných korálek nejspíše zapříčinila poptávka po levnějších a dostupnějších korálcích a skleněné korálky postupně vytlačily korálky z drahokamů a polodrahokamů. Nejprve však bylo i sklo luxusním materiálem, a tak bylo využíváno především faraonem a jeho dvorem. (Dubin 2006, 43)

I zde v Egyptě nebyly korálky pouhými ozdobami, ale talismany či ochrannými amulety. Na to nás odkazuje příbuznost slov „sha“, znamenající štěstí a „sha-sha“, znamenající korálek. V Egyptě byly dostupné mnohé drahé kameny a polodrahokamy, například velmi oblíbený ametyst. Dalšími populárními materiály, ze kterých se vyráběly korálky, byly zlato, karneol, lapis lazuli a želvovina. Také barva kamene měla velkou hodnotu z hlediska symboliky a účinků talismanu. Zelená želvovina nebo živec symbolizovaly plodnost země, neboť zelená byla barvou nového života. Červený karneol symbolizoval život,

protože červená je barva krve. Lapis lazuli byl označován jako “nebeský kámen“, neboť svojí barvou připomínal oblohu. (Dubin 2006, 42-3)

Historie korálků ve světě je velmi široké téma, a tak jsme zde předložili jen stručný přehled pro představu čtenáře. V další podkapitole se stručně podíváme na vývoj českých pravěkých korálků.

1.2 Vývoj korálků v Čechách

O moravských paleolitických nálezech z Dolních Věstonic a Pavlova jsme se zmínili výše. V Čechách se podobné nálezy vyskytují velmi zřídka. Jedním z takovýchto jedinečných nálezů je gravettský přívěšek z mamutoviny na lokalitě Lubná v okrese Rakovník. (Vencl 2007, 85) V Magdalenieniu nacházíme závěšky z úlomků lidských kostí, lebek, čelistí či zubů nejspíše k magickým či ochranným účelům, spíše než k účelům ozdobným, například na lokalitě Hostim v okrese Beroun. Tyto praktiky nejspíše souvisí s pohřebním ritem bez ukládání do země. (Vencl 2007, 99)

V neolitu dochází k velkému rozvoji ozdob. Na výrobu náhrdelníků byly užity především drobné schránky domácích šneků a mlžů, také provrtané zvířecí zuby nebo drobné korálky vyřezávané z kostí či mramoru, které byly navléknuty v různých kombinacích na kožené řemínky nebo šňůrky. Domácí materiál byl využíván v největší míře a mohli se jím zdobit všichni. V některých hrobech se ale vyskytují i korálky ze vzácnějších materiálů. Například ulity rodu Spondylus, ze kterých byly vytvořeny šperky v hrobě chlapce z Vejvanovic, mimo jiné i náhrdelník z velkých oválných korálků a imitací jeleních grandlí. Vápencové skály u města Sázavy, nazývané Bílý kámen, byly vyhledávanou lokalitou pro těžbu vápence na výrobu vápna a mimo jiné i vápence v jeho krystalické formě – mramoru, ze kterého byly vyráběny zářivě lesklé a bílé šperky. Nejčastěji to byly drobné korálky, vyskytující se ve formě kroužků, které mají průměr asi 1 cm, ze kterých se skládaly náhrdelníky, náramky i nášivky na oděv. Například na lokalitě

Kolín. Další vzácnou, byť domácí surovinou byly jelení grandle (horní špičáky dospělého jelena) stejně jako u spondylových či mramorových šperků šlo zřejmě o prestižní či kultovní záležitost. Například pohřeb chlapce na lokalitě Ploštiště nad Labem okres Hradec Králové. (Pavlů 2007, 79-80)

V eneolitu byly korálky poměrně jednoduché provrtané zvířecí zuby, mušle, perleťové nebo kostěné kotouče či měděné perly. (Neustupný 2007, 24) V časném eneolitu se vyskytují měděné závěsky nalezené ve skupině Třebestovice. Na lokalitě Jenštějnský okres Praha-východ se našly korálky z vápence a drobné kostěné závěsky. (Neustupný 2007, 46) V mladším eneolitu v kultuře se šňůrovou keramikou se vyskytují drobné perleťové kotoučky se středovým otvorem, které byly nejspíše navlečeny na vláknu a společně s provrtanými zvířecími zuby tvořily náhrdelník. Z perleti byly také vyrobeny větší terčíky o průměru až několik centimetrů s vytečkovaným dvojitým křížem na jedné straně, které nejspíše zobrazovaly sluneční kotouč, např. lokalita Třebusice okres Praha-západ. (Neustupný 2007, 140) V kultuře zvoncovitých pohárů se vyskytují i jantarové korálky a ploché jantarové kroužky vyskytující se na lokalitách Černice u Loun, Rožďalovice a Slaného-Kvíčku. (Neustupný 2007, 165)

Doba bronzová s sebou přináší rozkvět šperků a také korálků. Již v protoúnětickém období se na lokalitě Cerhenice okres Kolín našly drobné válcovité mramorové perly s vyvrtanými otvory. V mladším období únětické kultury se také setkáváme s korálky vyrobenými z jantaru, kombinovanými s bronzovými spirálkami či mušličkami (např. lokalita Zvoleněves). (Jiráň 2007, 41) Jantar byl oblíbenou surovinou na výrobu korálků i v pozdějších obdobích doby bronzové, například v mohylové kultuře střední doby bronzové nacházíme stovky jantarových korálků, celý jantarový náhrdelník s řezanými rozřazovacími destičkami pak ve Velké Dobré okres Kladno. V mladším období únětické kultury se setkáváme i s kovovými korálky, trubičkami ze stočeného bronzového plechu, prokládané mušlemi, nebo jejich napodobeninami z kovu nalezených na

lokality Slaný okres Kladno. (Jiráň 2007, 52) Ve starší době bronzové se také poprvé v Čechách setkáváme se skleněnými fajánsovými korálky malých tvarů (5-6 mm) modrozelené až zelené barvy. Nálezy z hrobů ukazují, že korálky tvořily náhrdelníky až o několika desítkách kusů. (Drahotová 2005, 32) Ve střední době bronzové nacházíme skleněných korálek sice méně, nicméně se již jedná ne o fajánsové, ale o korálky z pravého skla, u všech skleněných korálek na našem území se jedná o importy. (Jiráň 2007, 122)

V době halštatské byly korálky vyráběny z bronzu, jantaru či skla. V halštatské mohylové kultuře se vyskytují náhrdelníky či opasky poskládané z tisíců drobných litých bronzových kroužků, jak je známe například z lokality Kyšice, okres Plzeň-sever. (Venclová 2007, 74) Zajímavým místem, na kterém se našly stovky drobných provrtaných hliněných plastik, od figurek představující různé postavy či zvířata až po ozubená kolečka symbolizující nejspíše slunce, je kopec Burkovák nedaleko Nemějic v okrese Písek. Toto místo bylo zřejmě rituálního charakteru, sloužící k deponování votivních symbolických artefaktů. (Drda, Rybová 1998,32-4) V tomto období se rozvíjejí kontakty se Středomořím a ve sklářských výrobcích dochází k rozšíření a změně sortimentu, také díky novým sklářským dílnám, které vznikaly jihovýchodně od Alp. Nově se začalo vyrábět černé či hnědé sklo v italských dílnách nebo žebra na korálcích. (Drahotová 2005, 35) Jedním z velmi rozšířených typů jsou v Čechách korálky s očky, které jsou předmětem této práce, a bude jim věnována následující samostatná podkapitola. Skleněné korálky nejsou jedinými importovanými korálky. Do Čech byly importovány i další exotické materiály na výrobu korálek, jako například mořský korál, baltský jantar či mořské mušle a lastury. (Venclová 2007, 137) Zajímavým souborem této doby je soubor 4500 skleněných i fajánsových korálek z jeskyně Býčí skála. Toto místo bylo v 6. století kultovním místem a soubor korálek je největší svého druhu v Evropě. Obsahuje korálky unikátních typů z dosud neidentifikované dílny. (Drahotová 2005,35)

V době laténské jsou skleněné artefakty velmi rozšířené a od mladšího laténského období předpokládáme zpracování skla i na našem území. Sklářství zahrnuje dva typy výroby: výroba surového skla a zpracování skla. První typ výroby, výroba surového skla není v Čechách doložena. Surové sklo ve formě ingotů nejspíše bylo do Čech dováženo, neboť jeho složení je shodné s „antickou“ recepturou na výrobu skla v tomto období. Druhý typ výroby, zpracování skla se předpokládá na oppidu Stradonice, kde se nachází jak surové sklo, tak skleněné výrobky ze skla téže kvality. Finálními výrobky byly skleněné náramky a masivní prstencové korály. (Venclová 2008b, 79)

1.3 Korálky s očky

Očka na korálcích nejsou spojena pouze se sklářskou výrobou. Kruhový motiv se na korálcích vykytuje mnohem dříve. Onyx, chalcedon nebo achát byl vybrušován a vyhlazován tak, aby vzniklo očko. Již od 4 tisíciletí př. K. se na Blízkém východě, v Iránu, Iráku nebo Sýrii nachází kamenné korálky s kruhovým ornamentem. Na Blízkém východě byly tyto korálky užívány též jako platidlo, nebo jako dárky k uzavření obchodní dohody. V povodí řeky Indu, či v Mezopotámii, 3. tisíce let př. K. se kruhové symboly leptaly do karneolu. Tato technika spočívala v nakreslení ornamentu kysličníkem sodným a potom zahřátím kamene. Tato technika měla nejspíše imitovat achát. (Dubin 2006, 182,307,311) Achátový byl ale korálek s vybrušeným očkem, který se našel v královské sumerské hrobce v Uru v Mezopotámii. Tento korálek pochází z let 2200-2000 př.K. a je jeden z raných korálků, u kterých se podařilo zachytit archeologický kontext. Korálek se nachází ve sbírkách Britského muzea v Londýně. (Dubin 2006, 309) Obrázek korálků s očky z kamenů a polodrahokamů je přiložen v přílohách (příloha 1).

Jedny z takovýchto přírodních korálků, vyrobených z achátu, jsou známé jako korálky „dZi“ v Tibetu. Dodnes obyvatelé Himalájí věří, že je chrání před neštěstím. Váže se k nim mnoho legend. Jedna z legend jim přisuzuje božský

původ, jiná zase věří v jejich schopnost se hýbat, či mít vlastní duši. Tibeťané věří, že pokud prodáte korálek dZi, přinese vám to neštěstí, či dokonce smrt. (Dubin 2006, 217)

Je zřejmé, že korálky s kruhovým ornamentem měly dlouhou tradici a jistý symbolický smysl. Není proto divu, že se kruhový ornament později začal vyskytovat i na skleněných korálcích.

1.4 Skleněné korálky s očky

Skleněné korálky s očky (Příloha 2) se v pravěku vyskytují v Evropě, Asii a Africe. Jejich nejstarší výskyt se nachází v Mezopotámii v 16. století př. K. a Egyptě v období 18. dynastie. V této době se korálky s očky vyskytují také v mykénské kultuře. V 11. a 12. století př. K. se dostávají první korálky s očky (pouze se dvěma vrstvami oček) do Itálie a střední Evropy.

Korálky s kruhovým ornamentem z období HaC, pocházejících ze střední Evropy jsou imitace jižních, lépe vypracovaných korálků. Nejranější výskyt opravdových korálků s očky v Evropě datujeme do HaD1/D2. Například korálek, který se našel v hrobce z Narce v Etrurii, datovaný do roku 700 př.K. Všechny pozdější nálezy ze střední Evropy jsou datovány do HaD2/3 nebo HaD3/ LT A. Korálky nalezené později než v LT A, se vyskytují zřídka. Ve střední Evropě v několika keltských hrobech z období LT B1. (v Čechách například na lokalitě Letky, Lisovice či Lounky z horizontu LT B2-3 na lokalitě Holohlavy, Libkovice a Lovosice.) U pozdějších výskytů nemůžeme vyloučit stále užívání, či druhotné užití korálků. (Venclová 1990, 83)

Jen velmi zběžně zde zmíníme výskyt korálků s očky také v Číně. V období válčících států (481-221 př. K) vznikly v Číně korálky s očky inspirované foinickými či římskými předlohami. Nalezeny byly například na lokalitě Luoyang v knížecí hrobce (provincie Henan). (Dubin 1996, 158-9)

Kari Kunter ve svém katalogu Glassperlen der vorrömischen Eisenzeit (Kunter 1995, 22) rozděluje výskyt korálek s očky v Evropě, Africe a na Blízkém východě do devíti zón (regionů):

Zóna A – korálky původem z Kartága a punských kolonií, Korsiky a Sardinie s výskytem v Portugalsku, Španělsku a Tunisku.

Zóna B – korálky vyskytující se v Egyptě, Kypru Malé Asii (Turecku) a na Předním východě (Izrael, Libanon, Sýrie, Irák).

Zóna C – korálky pocházející z území bývalého Sovětského svazu, vymezeného Kavkazem, Černým mořem a západním Izraelem.

Zóna D – korálky z Řecka a Rhodosu.

Zóna E – korálky nalezené na území bývalých států Jugoslávie.

Zóna G – korálky z Bulharska, Rumunska a Maďarska.

Zóna H – korálky vyskytující se ve střední Evropě, Polsku, Čechách, Moravě, Slovensku, Rakousku a Německu.

Zóna I – korálky na periferii, ve Švýcarsku, Francii a Britských ostrovech.

Pro tuto práci je samozřejmě důležitá zóna H, a proto se tu o ní ve stručnosti zmíníme:

Zóna H zahrnuje celou střední Evropu. Na tomto území se našlo celkově kolem 920 korálek s očky. Tento počet korálek je platný k roku 1995, proto musíme předpokládat, že bylo od té doby nalezeno nějaké další množství těchto skleněných artefaktů. Podle odhadů je toto číslo jen 6 - 7% korálek, které by se na tomto území mohly vyskytovat. (Kunter 1995, 41)

Ve střední Evropě není úroveň výzkumu vyrovnaná, například v Rakousku bylo nalezeno kolem stovky korálek, zatímco v Čechách kolem 450 exemplářů.

(Kunter 1995, 44) Zde chceme poznamenat, že od doby, kdy byl sepsán katalog N. Venclové (1990), byly objeveny další korálky s očky, většina z nich však nebyla publikována, a proto je jejich dohledání nesnadné. V databázi, která je součástí této práce, jsme zaznamenali jedenáct dalších korálků s očky nalezených od roku 1990.

Obecně je však stav výzkumů ve střední Evropě na lepší úrovni než ve Středomoří, protože ve střední Evropě nálezy korálků pocházejí nejen z pohřebišť, ale také ze sídlišť. Obecně se nachází nejvíce korálků na větších trvaleji osídlených místech, ale známe nálezy také z menších sídlišť nebo posvátných míst, jako například z jeskyní (např. Dietersherské jeskyně u Egloffsteinu) (Kunter 1995, 41-2). Z evropských oblastí jsou nejlépe zkoumané a popsané Čechy a Bavorsko, díky pracím N. Venclové a W. Auera.

Chronologii korálků s očky lze pro tuto oblast poměrně dobře chronologicky obsáhnout, od Ha D až po LT B, kde však nálezy výrazně klesají. Pro přesnější zařazení korálků, by bylo potřeba datovat jednotlivé nálezy na regionální úrovni. Takovéto přesnější datování bylo zatím provedeno pouze v Čechách. (Kunter 1995, 42-3, Venclová 1990)

Technika výroby korálků s očky je založena na navinutím skloviny na jádro, nejspíše pískové, jak nám dokládají korálky z Manětína hrádku, u nichž je stěna otvoru drsná s přitavenými zrnky písku (Soudská 1994, 107) a následném oddělení korálků, neboť podle segmentovaných korálků uvažujeme o jejich výrobě po více kusech najednou. Korálek je poté zdoben postupným nanášením kapek různobarevné skloviny, díky čemuž na něm vznikne kruhový, mírně nepravidelný ornament. (Soudská 1994, 108)

1.5 Klasifikace korálků s očky

Než se podíváme na rozdělení korálků do typů, zmíníme se zde stručně o vývoji klasifikace korálků.

První pokus o klasifikaci publikoval O. Tischler roku 1879 a rozdělil korálky doby římské ze hřbitovů ve východním Prusku. Roku 1911 rozdělil P. Reinecke hlavní typy korálek doby železné pocházející severně od Alp. (Venclová 1990, 21)

Pro korálky s očky vytvořil klasifikační systém G. Eisner roku 1916. Hlavním kritériem této klasifikace byla technika výroby, hlavní typy korálek byly rozděleny podle metody výroby oka, dále rozčleněny podle barvy, počtu oček, jejich rozložení, a jejich kombinace s dekorativními prvky. V roce 1928 vytvořil H.C. Beck universální klasifikační systém, který posuzoval korálky z jejich geometrického hlediska, a rozdělval je podle tvaru, rozměrů, typu perforace, barvy, materiálu, typu výroby a výzdoby. Ke každému korálku pak bylo přiřazeno číslo a písmeno podle jeho individuálních vlastností. Ačkoliv nebyla Beckova klasifikace všeobecně přijata, stala se základem pro moderní klasifikační systém. (Venclová 1990, 21)

Zatímco ve třicátých letech klasifikační systémy pracovaly s čistě formálními údaji, v padesátých letech se do popředí dostávají klasifikace na základě technologických údajů. Na konci padesátých let představuje V. B. Deopik členění, které je základem univerzálního klasifikačního systému. Ten rozdělil korálky do skupin podle typu výzdoby, další typy a podtypy podle tvaru a podle technologie. Toto rozdělení dal základ klasifikačnímu systému E. M. Alexeevy, který vznikl v letech 1970 a 1975. V souladu s myšlenkami H. C. Becka se snažila vytvořit otevřený numerický systém pro všechny druhy korálek, který se dá užít při zpracovávání nálezů. Korálky jsou tříděny a číslovány podle typu a podle kategorií – materiál, tvar, rozměry, směr perforační osy, výzdoby, barvy a translucence. Ostatní vlastnosti, jako například technické zpracování výzdoby či typ perforace, jsou pouze varianty těchto typů. Tento klasifikační systém může být považován za nejprogressivnější a nejužitečnější klasifikační systém skleněných korálek. (Venclová 1990, 22)

V té samé době se z Kanady dostává klasifikační systém založený na klasifikaci korálek osmnáctého až dvacátého století, který měl pomoci archeologům určit korálek přímo na místě nálezů pomocí přímého pozorování jeho charakteristik. (Venclová 1990, 22)

Další systém, který vznikl v této době, je uzavřený systém J. Callmera. Ten nejprve definoval jednotlivé vlastnosti – složení, technologie výroby, tvar, proporce, rozměry, průsvitnost, barvu a výzdobu. Typy se od sebe musí lišit minimálně v jedné z výše jmenovaných kategorií. Typy jsou hodně založené na subjektivitě a následně jsou ověřovány v nálezovém komplexu, jejich chronologií a původem. (Venclová 1990, 23)

Pro české pravěké sklo vytvořila systém N. Venclová ve své publikaci *Prehistoric glass in Bohemia* (Venclová 1990). Její systém je otevřený a aplikovatelný na všechny kolekce pravěkých skleněných korálek a může být doplněn o jakékoliv vlastnosti, které v něm nejsou dosud zahrnuty. Od předchozích klasifikací Becka, Alexeevy a Callmera se liší tím, že redukuje hlavní kategorie, které definují určitý typ, na pět základních - technické zpracování, tvar, materiál a jeho průsvitnost, barvu a výzdobu. Typ je definován číselným kódem, který se skládá z několika skupin čísel. Každá skupina charakterizuje jednu z hlavních kategorií. Typy se od sebe liší minimálně v jednom čísle. Kód plně poskytuje popsání korálku, a ten již nemusí být popisován slovně. Tento systém Venclová aplikuje na území Čech a dobu bronzovou až laténskou. (Venclová 1990, 24-5) Typy jsou blíže charakterizovány v kapitole *Metoda klasifikační systém viz. Venclová (1990)*.

1.6 Korálky s očky v Čechách

Podle výše uvedené klasifikace jsou korálky s očky v Čechách rozděleny do 26 typů. Jejich rozdělení závisí na počtu oček na korálku a počet vrstev v očku. Korálky s očky splňují tato kritéria: očka jsou rozdělena na čtyři až osm

vrstev, tmavé vrstvy jsou tvořené tmavě modrým až kobaltově modrým a v některých případech hnědým sklem, světlé vrstvy pak bílým sklem. Vrstvy jsou skládány tak, že nejspodnější je světlá, nejsvrchnější tmavá a centrum očka je vždy větší než bod. Očka jsou buď v rovině po obvodu (tři až pět oček), nebo tvoří čtyři vertikální páry oček. Barva podkladu je nejčastěji sytě žloutkově žlutá, ale může být i od světle žluté po bílou, světle modrou, modrozelenou, tmavě modrou a kobaltově modrou. Tvar je nepravidelně válcovitý až soudkovitý. Převládajícím užitým materiálem je opakní sklo, sklo průsvitné se vyskytuje pouze ve spojení s modrým sklem. (Venclová 1990, 74) Za korálky s očky považuje N. Venclová pouze typy (509, 510, 518-525, 527-536, 538-542, 551), protože splňují všechny výše uvedené požadavky. (Venclová 1990, 74)

Do Čech se nejprve dostávají typy korálků s kruhovým vzorem, které však nejsou dle klasifikace N. Venclové zahrnuty do kategorie korálků s očky. Patří sem například typy 501 – 504, které mají pouze dvě vrstvy skla v očku a zbarvení netypické pro pravé korálky s očky (černý, či bezbarvý). Objevují se již od HaC. Tyto nejstarší korálky byly nejspíše produkty dílny fungující ve Frattesině v severní Itálii v 11. a 10. stol. př. K. Dalším typem, který nespadá do kategorie korálků s očky, je typ 505 (korálek opakní, tmavě modrý se třemi nepravidelnými řadami modrobílých oček ve dvou vrstvách), který byl velmi rozšířený po celé Evropě jak v její západní části (Švýcarsko, Německo, Francie či Británie) tak v jižním Rusku. Jejich výskyt se v Evropě klade do 5. až 4. století př. K. na Blízkém východě se tento typ objevuje dokonce již v 8. a 7. století př. K. (Venclová 1990, 68)

Korálky s modrobílými očky jsou rozšířené po celých Čechách. Pro starší období (HaD – LT A) jsou typičtější náhrdelníky a hromadné nálezy. Za starší typy jsou považovány typy 519, 533, 528, 531, 539, 522, 542 a také typy 509, 524, 525, 530, 535, 540 nebo 541. (Venclová 1990, 77)

U typů s malými propracovanými očky (519, 522, 533, 535) se předpokládá jejich jižní středomořský původ, pozdější hrubší typy korálek jsou nejspíše místní imitací dřívějších propracovaných korálek. Ve Středomoří převládají korálky modrozelené barvy, v Evropě korálky žluté. Korálky s očky v páru jsou považovány za starší, neboť převládají v bohatších nálezech. (Venclová 1990, 75,81)

Původ českých korálek s očky byl podle tradičních teorií vždy kladen do Egypta či na Blízký východ. Nyní však převládá teorie místních evropských manufaktur, malých, korály vyrábějících dílen, viz výše.

Nejbohatším komplexem korálek s očky je bezesporu nález v Lípě, kde bylo roku 1912 vykopáno 34 korálek s očky. (Domečka 1914, 104-106) Není však jasné, zda se jednalo o hrob či depot, a proto nejsou známé žádné bližší kontextové souvislosti. Dalšími bohatými komplexy korálek s očky jsou nálezy z Milenovic, kde mohyla obsahovala 30 těchto korálek. (Dubský 1949, 248) Či z Dobšic, kde bylo v žárovém hrobě XIII nalezeno 29 korálek s očky. (Dubský 1949, 342)

S korálky s očky úzce souvisí tzv. maskovité korálky a závěšky. Nejstarší typ takovýchto korálek či závěšek se vyskytuje v 5. - 4. století př. K. Nejmladší exempláře pak i ve 3. století př. K.. Korálky znázorňují lidskou tvář s vousy a kudrnatými vlasy a velmi výraznými vystouplými očima, silnými rty a plastickými ušima. Detailem, který je shodný na všech těchto korálcích či závěscích, jsou oči, které jsou vždy tmavomodré na bílém podkladě. Výskyt korálek zaznamenáváme ve Středomoří především z Kartága, ale také z Egypta, středomořských ostrovů, Francie, Rakouska, Itálie a Istrie, Bosny, Bulharska, Turecka a jižního Ruska. U těchto korálek se předpokládá jejich foinický či přímo kartáginský původ. (Venclová 1974, 593)

Dalším typem takovýchto korálek je tzv. „jihoruský“ typ, pracovně pojmenovaný podle svého výskytu v jižním Rusku, Přičernomoří, Kavkazu a

Středomoří. Korál má nejčastěji tři tváře, obočí a modrobílé oči a nevýrazný nos. Ostatní detaily, jako vlasy či uši, jsou schematicky znázorněny pomocí okrouhlých pupičků. Tento typ je datován do 5-6 století př. K. K tomuto typu maskovitých korálek se pojí velké korály s pupičky a modrobílými očky, které byly nalezeny i na území Čech a Moravy, které odpovídají jihorskému sklu jak tvarově, tak chronologicky. (Venclová 1974, 593-594) Například korál z Lochovic v okrese Beroun nalezený na mohylovém halštatsko-laténském pohřebišti v mohyle č. 19, společně s urnou, dvěma dalšími nádobkami, bronzovým kruhem a dvěma otevřenými bronzovými náramky. Fragment korálu byl válcovitý, ze žlutého opakního skla se 4 modrobílými očky a žlutými pupičky. (Filip 1956, 363)

Později, v mladší době laténské se ojediněle setkáváme s dalším typem těchto maskovitých korálek. Tyto korálky jsou velkých rozměrů, ne nepodobné jihorskému typu, ovšem pouze se dvěma a s menším počtem pupičků – vždy jen dva nad a pod tváří a s výraznýmnosem. (Venclová 1974, 597-598) K tomuto typu patří i zlomek z Mistrína v okrese Hodonín nalezený na laténském sídlišti v zemi č. 4. Společně s tímto maskovitým korálkem byly nalezeny zlomky pěti skleněných náramků, spona spojené konstrukce s patkou, spona spojené konstrukce s vysoko vyklenutým lučikem, železný nůž, zlomek pochvy, kelímek na tavení, aj. Tento korálek je válcovitého tvaru, translucenční modré barvy s bílým horizontálním pásem bílé barvy, na kterém jsou dvě modrobílá očka, nad tímto pásem jsou dva okrouhlé pupičky. (Ludikovský 1968, 56-57) Původ těchto mladších korálek můžeme hledat ve sklářských dílnách v Podunají, které ve výrobě maskovitých korálek a závěsků navazují na středomořské dílny. (Venclová 1974, 599-600)

Soubor skleněných korálek s očky na našem území patří k nejlépe prozkoumaným souborům v Evropě. Vděčíme za to dlouholetému úsilí N. Venclové, která pro ně vytvořila i český klasifikační systém. Na našem území jde

rozlišit 26 typů korálek s očky vyskytující se v horizontu HaD – LT B, jejichž původ je kladen do evropských dílen.

2 ÚČEL KORÁLKŮ S OČKY

Než se začneme věnovat symbolickému smyslu koráleků s očky, je třeba poznamenat, že artefakty nemívají pouze jediný rozměr účelu. Jak uvádí ve své teorii účelu Evžen Neustupný, artefakty nesou praktickou funkci, společenský význam, symbolický smysl a vyjadřují určitou expresi. V této kapitole se proto ve stručnosti zastavíme u praktické funkce, společenského významu a exprese jako u kategorií, které by neměly být opomenuty, neboť symbolický smysl jako takový by nemohl existovat sám bez artefaktového nosiče, který je ale nutně ovlivněn i těmito dalšími kategoriemi. (Neustupný 2010, 83-4)

2.1 Praktická funkce

Nejprve se zaměříme na praktickou funkci. Ačkoliv profesor Neustupný soudí, že ozdoby nemají praktickou funkci (Neustupný 2010, 85), odváží se zde tvrdit, že u ozdob plní praktickou funkci funkce estetická. Ačkoli by se mohlo zdát, že estetická funkce nijak nesouvisí s funkcí praktickou, pokud se podíváme na definici praktické funkce jako: „příhodnost artefaktů ovlivnit nebo změnit objekty nebo fyzické podmínky vnějšího světa“ (Neustupný 2010, 83), můžeme vidět, že funkce estetická v tomto smyslu definici splňuje, neboť například ozdoby našité na oblečení mění toto oblečení, z oblečení obyčejného na oblečení rituální.

Zde je nutno podotknout, že některé ozdoby, jako například spony, plní funkci praktickou doslova: spínají dva kusy oblečení. Korálek, který má otvor a může být našit či zavěšen, samozřejmě může být použit jako knoflík, či jako zdrhovadlo, u skleněného korálku mi však žádná z těchto funkcí, z důvodů snadného poškození jeho materiálu nepřipadá reálná, neboť skleněný korálek je křehký, a tudíž snadno rozbitelný a proto mi nepřijde jako vhodný k takovéto funkci.

Touha ozdobit se převládá u člověka od nepaměti a korálky s očky splňují požadavky na dokonale umělecky propracovaný artefakt. A ještě dnes mohou zaujmout svým estetickým projevem. Pro splnění této funkce by korálky byly nošeny viditelně na krku nebo končetinách, či našité na oblečení.

Za praktickou funkci však mohli jejich dávní nositelé považovat i jistou magickou ochranu – neboť kromě lidského světa rozeznávali též svět duchů. Stejně jako praktická funkce oděvu je chránit člověka před zimou, může být praktická funkce amuletu chránit člověka před temnými mocnostmi, bytostmi či energiemi, které by mu jinak mohly ublížit či přivodit nějakou nemoc, stejně jako kdyby si člověk nevzal do zimy žádné oblečení. V takovém případě by však mohli korálky nosit i skrytě na těle.

2.2 Společenský význam

Další kategorií je společenský význam. „Socializace lidí jako přírodních bytostí probíhá procesem, který (...) označíme jako specializaci. (...) Specializace spočívá ve spojení různých lidí s různými artefakty“ (Neustupný 2010, 55).

Nositel korálku mohl demonstrovat své postavení k určité společenské vrstvě či sociální skupině. Užití korálku tak mohlo ukazovat jistou společenskou prestiž, neboť šlo o luxusní zboží dovážené ze Středomoří. Nemuselo však jít pouze o celou společenskou vrstvu, korálky mohly být dováženy pro určitou sociální skupinu, například mladé ženy z vyšších vrstev, které si mohly dovolit luxusnější šperky či ozdoby, popřípadě luxusnější ochranné amulety.

2.3 Exprese

Jako poslední je třeba zmínit expresi, která sice nesouvisí s účelem artefaktů, nicméně je důležitá pro jeho pochopení. „Exprese vyjadřuje obvyklost: něco, co je běžné, patřičné, vhodné, „normální“. (...) Exprese prostřednictvím

artefaktů není racionálním vědomím skutečnosti. Je výrazem přináležitosti k nějakému širšímu společenství, (...) vytváří skupinovou identitu.“ (Neustupný 2010, 280 - 281) Exprese je tedy podmíněna zvyklostí a artefakt tvořený v určitém kulturním prostředí nabývá určité formy exprese, podmíněné touto kulturou. Pro tuto práci je exprese poměrně zajímavým aspektem artefaktu, neboť korálky do střední Evropy přicházejí ze středomořských dílen. Jejich exprese tak odpovídá spíše vkusu středomořských sklářů, nežli keltským umělcům. Proto i ornament na korálku mohl být chápán jako vyjádření oka umělci, kteří jej tvořili, protože takovéto zobrazení oka mohlo být v jejich kultuře obvyklé, nicméně pro vlastníky korálek pocházejících z jiných kulturních okruhů mohl být tento symbol chápán zcela odlišně. O těchto možnostech jiného chápání kruhového symbolu na korálku s očkem se zmíníme podrobněji v další kapitole.

3 SYMBOLICKÝ SMYSL KORÁLKŮ S OČKY

Když už jsme se seznámili s možnými nesymbolickými možnostmi užívání korálek, je potřeba pokročit dále a prozkoumat také jejich symbolický smysl. Nastíněné pojetí účelu nevyklučuje přítomnost všech tří rovin zároveň. Symbolický aspekt má navíc arbitrární charakter a může být tedy s artefaktem různě kombinován – ať už při jeho výrobě, nebo v různých kontextech jeho užívání.

Může mít korálek s očky nějaký symbolický smysl, vždyť jsme si právě ukázali jeho možné a zcela i jisté nesymbolické využití?

Ačkoliv lidé doby železné žijící ve střední Evropě nezanechali žádné písemné památky odkazující k náboženství, jejich religiozita je zřejmá jak z artefaktů, které nacházíme, tak z písemných pramenů jejich sousedů. (Green 2006, 8-9) Jak zmiňuje například Caesar o Galech : „Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus.“(De bello Gallico 6,16,1)¹ Z důvodů vysoké religiozity pravěkých lidí není pravděpodobné, že by tak výrazný artefakt, jako je korálek s očky, plnil pouze estetickou funkci. Nejpravděpodobnější tedy bude, že korálek plní jak funkci estetickou, tak symbolickou. Již v první kapitole o korálcích ve světě jsme poukázali na to, že korálky jsou od nejstarších dob spojeny s různými symbolickými, či rituálními funkcemi (od paleolitických koráleků znázorňující ženská ňadra až po egyptské korálky přinášející štěstí.) V době železné mají i další amulety velmi propracovaný charakter a korálek s očky by nemusel být v tomto směru žádnou výjimkou.

U Keltů, jejichž náboženstvím se budeme v této kapitole také ve vztahu ke korálkům věnovat. Například dle L. Lengyela (2010) každý motiv zobrazený na minci nesl určitou symbolickou informaci, a proto i kruhová výzdoba na perle mohla mít symbolický smysl.

¹Národ Galů je nesmírně oddaný svým pohanským obřadům.

Proč se v této kapitole budu věnovat hlavně právě keltskému náboženství, zvláště když období historických Keltů je až doba laténská, ve které postupně zájem o korálky s očky upadá, a ani nemůžeme laténský styl zcela s Kelty ztotožnit?

Období historických Keltů sice začíná přibližně mezi roky 500/400 př. K. Ale prakeltské a protokeltské obyvatelstvo můžeme v Evropě vysledovat až do let 1500 př. K. (Podborský 2006, 341) Proto zde můžeme o keltském náboženství nebo spíše o jeho počátcích uvažovat již v době halštatské, či dokonce v době bronzové – např. kontinuita slunečních koleček jakožto slunečního symbolu. Korálky se svým největším výskytem: HaD – LT B (Venclová 1990, 75-81) tak mohou s keltským náboženstvím souviset.

Také výskyt korálků v Evropě odpovídá zhruba oblasti rozšíření Keltů. (Příloha 3) Zde je na místě se zmínit o tom, že korálky s očky nejsou pouze keltskou záležitostí, ačkoliv jsou od nejstarších nálezů (Déchlette 1927) s Kelty spojovány. V následující kapitole se stručně dotkneme i egyptské symboliky, neboť z Egypta pocházejí nejstarší skleněné korálky.

Proč by měla mít nějakou symboliku právě perla s očky a ne perla s jinými motivy?

Jistě je možné i další korálky určitého zbarvení, motivu či například materiálu uvažovat jako amulety s určitým symbolickým smyslem. Pro korálky s očky však hovoří i jiná věc - současné korálky. Mállokterý z korálků, který dnes můžeme v Evropě pořídit, má nějakou jinou než estetickou funkci, neplatí to však o korálkách s očky, které jsou v jižních zemích oblíbeným suvenýrem. (Příloha 4) Jejich symbolice se budeme věnovat později. Toto může poukazovat na dlouhou tradici symboliky korálků s očky, které možná navazuje či obnovuje tradici pravěkých korálků.

3.1 Zlý pohled (The evil eye)

Víra ve zlý pohled je široce rozšířena po celém světě. S jejími projevy se můžeme setkat od Evropy po Asii či Ameriku v různých náboženských systémech. Jejími projevy jsou společně s rituály a kouzly také ochranné amulety a nezdědka jsou těmito amulety právě korálky s očky.

V dnešní době si nejčastěji přivazujeme tyto korálky z dovolené jako suvenýr a ani netušíme, jakou symboliku s sebou nesou. Široce rozšířené jsou kolem Středozemního moře, v islámských zemích ale najdeme je například i v Africe či některých asijských zemích – například v Nepálu. Moderní korálky s očky se nejčastěji nazývají anglickým jménem Evil eye beads a současné nejrozšířenější je modrá s bílým očkem.

Pokud se však podíváme do nabídky internetového obchodu Evil Eye Store, zjistíme, že korálků s očky je dnes na trhu nepřeborné množství jak barevně, tak tvarově.² Obecně však platí, že turecké, tedy dnes nejvíce rozšířené korálky s očky, jsou z modrého skla, na kterém je navrstvené modrobílé očko s černým bodovým středem. (Příloha 4)

Také v pravěku byly korálky s očky široce rozšířené po světě, a to nejen v antické středomořské oblasti a ve zbývající části barbarské Evropy, ale jejich kouzlu propadla dokonce i starověká Čína v období Válčících států (481-221 př. K.) viz kapitola 4.3 Skleněné korálky s očky.

Prvními výrobci a vývozci korálků s očky byly středomořské země, a proto je logické spojit dnešní symboliku používanou pro tyto korálky s možnou symbolikou korálků pravěkých. Než však se pokusíme na tuto možnost podívat i z praktického hlediska, pojďme se zmínit o samotné víře ve zlý pohled.

Jak už jsme zmínili výše, víra ve zlý pohled je široce rozšířeným fenoménem, a proto neunikla pozornosti vědců, zvláště kulturních antropologů.

Roku 1972 uspořádala American Anthropological Association symposium zabývající se vírou ve zlý pohled a o čtyři roky později vyšel k tomuto symposiu sborník *The Evil Eye* (Maloney 1976), ze kterého čerpá i tato práce.

V současné době nacházíme prvky této víry napříč kulturami. John M. Roberts zaznamenává ve vzorku 186 kultur³, šedesát sedm kultur s výskytem víry ve zlý pohled. (Roberts 1976, 223)

Společné znaky, které mají všechny tyto kultury shodné, jsou dle (Maloney 1976, VII):

- 1) síla je vyzařována skrze oči, popřípadě ústa, a zasahuje člověka či věc;
- 2) zasaženy jsou hodnotné předměty a jejich zničení nebo poškození je náhlé;
- 3) jedinec mající zlé oko nemusí o své moci vědět;
- 4) postižený nemůže identifikovat zdroj síly;
- 5) zlý pohled může být odkloněn nebo jeho působení změněno či vyléčeno pomocí zvláštních rituálů a symbolů;
- 6) skrze víru ve zlý pohled se vysvětlují nemoci, neštěstí nebo ztráta majetku např. dobytka nebo úrody;
- 7) nejčastějším důvodem zlého pohledu je téměř všude závist.

V této práci nás samozřejmě nejvíce zajímá bod číslo pět – ochranné symboly a amulety. Než se však podíváme na tento bod podrobněji, musíme si více přiblížit víru v evil eye.

²http://evileystore.com/evil_eye_beads_amulets/evil_eye_beads

³Tento počet –tzn.186 kultur je klasický vzorek interkulturních analýz podle Murdocka a Whita (Mudrock and White „Sandart cross-cultural sample“ *Ethnology* 8 (1969) 329-69

3.1.1 Evil eye ve světě

Pojďme se podívat na víru v evil eye a k jednotlivým konkrétním příkladům ve světě. Přiblížíme si více vznik nebezpečného pohledu, jeho nositele, újmy, které takovýto pohled může způsobit, způsob léčby a také preventivní opatření, do kterých mimo jiné patří i korálky. V této podkapitole si nastíníme celkový pohled na víru v evil eye, neboť řešit v této souvislosti pouze korálky by zkruslovalo pohled na celou problematiku. Korálky, které jsou pouze jedním z mnoha aspektů této víry, by potom byly značně vytržené z kontextu.

Na začátku je potřeba se zmínit, že nebezpečným orgánem není pouze oko - židovská tradice se zmiňuje o d'ábelském duchu, d'ábelských podnětech a nakonec d'ábelském oku. D'ábelské oko může být spatřeno na vlhkých a temných místech, například na latríně. Stejně vlastnosti přisuzují muslimové džinům. (Moss, Cappannari 1976, 6) Evil eye tedy podle mého mínění nemusí být vždy považováno za pouhé uhranutí, jak často bývá do češtiny překládáno, ale můžeme jej chápat jako jakoukoli negativní entitu. U Arabů se vyskytuje víra v evil tongue nebo evil soul, v níž je zlo spojeno s dechem. V Itálii mimo d'ábelského oka také existuje d'ábelský jazyk, který může vypouštět d'ábelské pomluvy. (Moss, Cappannari 1976, 10)

Nejpopulárnějším nositelem zla je oko nejspíše z toho důvodu, že ve většině kultur je zírání považováno za více či méně neslušné. Tento problém je však spíše psychologického než společenského rázu. (Spooner 1976, 79)

Evil eye je ve všech kulturách, které tuto víru sdílejí, považováno za velice nebezpečnou věc. Je stále přítomné, ale těžko rozpoznatelné. Jedna z technik rozpoznání jeho přítomnosti je například v Itálii nalítí oleje do vody, pokud se olej rozprskne, je evil eye přítomno. (Moss, Cappannari 1976, 10) Jako zvláštnost spojenou s vírou v evil eye je zajímavé zmínit, že ačkoliv jsou Židům během šabatu zakázány téměř všechny činnosti, je povoleno pronášet zařikávání proti evil eye. Jako ochranné zařikávání v případě takového nebezpečí může být

použito Boží jméno. (Moss, Cappannari 1976, 6) Také Italové jako ochranné zaříkávání většinou vyslovují modlitbu k Bohu a nad kořenem nosu udělají prstem kříž. (Moss, Cappannari 1976, 10)

U Židů je spojeno s nenávistí a závistí. Nenávistný pohled může ublížit a dokonce i zabít. (Moss, Cappannari 1976, 6) V Řecku je často spojeno evil eye spolu s pomluvou a magií. Všechny tyto věci vyvolává nenávist. (Dionisopoulos-Mass 1976, 43) Podle Řeků však existují však i lidé, kteří se narodí s evil eye, aniž by byli zlí, či toužili někomu uškodit. (Dionisopoulos-Mass 1976, 45)

Silou, která vyvolává evil eye, je podle Arabů hlavně závist, proto jsou nejvíce podezřelí lidé s psychickou poruchou nebo finančním nedostatkem. Nebezpečné také mohou být ženy, žebráci, lidé s modrýma či zelenýma očima či zvířata s uhrančivým pohledem jako například hadi. (Spooner 1976, 80) Nebezpeční jsou hlavně lidé stojící mimo společnost, jako například cizinci nebo lidé s psychickou poruchou či abnormalitou. Zatímco psychicky postižení lidé se se zlým okem rodí, cizinci tuto neblahou schopnost většinou získávají jen dočasně. (Spooner 1976, 78)

Podle Indů mohou mít nebezpečný pohled hladoví lidé, neplodné ženy, staré ženy, děti, jejichž matky po něčem neúspěšně toužily během těhotenství, lidé s nezvyklým vzhledem, nebo děti, které snědly výkaly. Nebezpečný pohled také mohou mít některá zvířata, například hladové kočky, nebo had, který podle Indů dokáže uhranout dokonce i orla. Nebezpeční nejsou však jen lidé nebo zvířata, dokonce i věci mající na sobě oko mohou člověku uškodit. (Například paví pero.) Jiné předměty se symbolem oka však mohou člověka naopak ochránit. Jako například vybroušené polodrahokamy. Také bohové mají někdy nebezpečný pohled. V Nepálu byl například mor přisuzovaný pohledu boha Sani (bůh ztotožňovaný s planetou Saturn). V mnoha buddhistických chrámech jsou proto namalovány velké oči chránící před evil eye. V neposlední řadě jsou nebezpeční

také nepřátelé nebo cizinci, v některých částech Indie však za ještě nebezpečnější považují pohledy příbuzných a přátel. (Maloney 1976, 109)

Italo-Američané dokonce zachází tak daleko, že evil eye přisuzují lidem s takovýmto vzezřením: „Striking facial appearance, high arching brows with a stark stare that leaps from his black eyes.“ („Nápadný vzhled obličeje s vysoko vyklenutým obočím a ostrým pohledem, který mu vyšlehává z očí.“) (Swiderski 1976, 29)

Evil eye je jak už jsme zmínili výše nejčastěji spojováno se závistí. Stejně tak je tomu i u Židů. Roli zde hraje nejen závist, ale také nenávisť. Nenávistný pohled může člověka dokonce i zabít. (Moss, Cappannari 1976, 6) O možnosti uhranutí se v žádném případě nesmí mluvit – aby nebyla přivolána. (Moss, Cappannari 1976, 7)

Podle Italů může evil eye zapříčinit zničení úrody, úhyn dobytka, hnití vepřového masa, zkysnutí vína, zkažení potravin, neštěstí, neplodnost, potrat nebo mentální poruchu. (Moss, Cappannari 1976, 10)

V Indii také bývají cílovou skupinou evil eye spíše děti než dospělí, zvláště pokud se to týká nemocí, pod vlivem nebezpečného pohledu dítě může dokonce zemřít. (Maloney 1976, 105) V nebezpečí před závistivým pohledem neplodných či starých žen mohou být těhotné ženy. Ženy jsou obecně více náchylné k zasažení evil eye než muži. Mohou být zasaženy pohledem cizince nebo toužebným pohledem muže. (Maloney 1976, 106) Lidé jsou také zranitelní během jídla, hladovými nebo chudými lidmi, pokud se s nimi nerozdělí. (Maloney 1976, 106) Zasažena mohou být zvířata, například sloni, pokud nejsou chráněni amulety, a zvláště pak zvířata bez majitele jako toulaví psi. Evil eye může zasahovat také obilí či jiné potraviny ať už na polích či ve spíži. (Maloney 1976, 107)

Také v Řecku může evil eye nejčastěji ublížit dítěti depresemi či náhlou bolestí hlavy. Často stačí zjistit nositele evil eye, aby bolest pominula. Pokud to nestačí, existuje mnoho způsobů, jak léčit problémy způsobené evil eye. Například pomocí devíti hřebíků a kostelních svíček. Dobrou ochranou je také kříž, ať už dřevěný, kovový či vyrobený z korálků. (Dionisopoulos-Mass 1976, 46-48)

Léčba zasažení ďábelským pohledem je různá a liší se kultura od kultury, často i kraj od kraje v rámci jedné kultury. Techniky léčení jsou často i velice kuriózní. Například pokud je židovské dítě zasaženo kletbou uhranutí, musí být přejmenováno, nejčastěji jménem zvířete, od kterého dostává sílu (lev, vlk nebo medvěd) a také když anděl smrti přijde pro jeho duši, tak podle jeho lidského jména, dítě nenalezne. (Moss, Cappannari 1976, 7)

Stejně tak v Indii je pojmenování dětí jedna z ochranných před zlým pohledem. Časté je pojmenovat chlapce jako dívku a naopak, či děvčátko pojmenovat jako otroka a chlapce jako nějakou věc, například Kámen nebo Kost. Aby nemohlo být dítě zraněno skrze svoje jméno. (Maloney 1976, 122)

V různých koutech Indie a Asie se léčení uhranutí velmi liší: v jižní Asii například uvázání černého provázku kolem pasu či ruky a s navázaným množstvím amuletů. V jižní Indii posypání hlavy solí v Tamilnádu⁴ obarvenou červenočernou rýží, čili, solí, nebo ohněm. (Maloney 1976, 110) Na Srí Lance zase očarováním vodou. (Maloney 1976, 111)

Silnými magickými prostředky užívajícími proti evil eye však nejsou jen sůl, nebo čili. V Itálii je za silné ochranné rostliny považován například česnek nebo větvička routy. (Moss, Cappannari 1976, 8) V Řecku jsou jako ochranné rostliny využívány květiny spálené na Velký pátek, česnek nebo palma. (Dionisopoulos-Mass 1976, 49)

⁴Svazový stát v jihozápadní Indii

Arabové se před evil eye chrání vykuřováním, které je univerzálním ochranným prostředkem. (Spooner 1976, 81) V Indii jsou preventivní opatření mnohá – například domy jsou střeženy figurínou, nebo strašákem, který má odhánět každého, kdo by majiteli dům záviděl, nebo obráceným hrncem pokresleným černými nebo bílými skvrnami či pruhy. (Maloney 1976, 114)

V italském Salernu často na lodě kreslí oči Svaté Lucie. Jejich pomoc je dvojí – chrání před ďábelským pohledem a žehná při rybolovu. Kolem Jadranu jsou lodě také pomalovány očima, tentokrát jsou však přisuzovány svaté Kláře z Assisi, která je zde velmi oblíbenou sveticí. (Moss, Cappannari 1976, 11) Na Maltě jsou dokonce očima pomalovávány i kapoty aut. (Moss, Cappannari 1976, 12)

Z oblečení to jsou závoje nebo konce sárí, které mohou zakrývat ženský obličej, které chrání ženu před nebezpečným pohledem. (Maloney 1976, 119)

Pokud člověk nemá při sobě žádný amulet a je konfrontován s evil eye, může rychle udělat rukou nějaké z ochranných gest. Křesťané například velmi často udělají kříž. Posunek či amulet pro odvrácení zlého pohledu je u Židů či v Itálii feige – vztyčený malíček a ukazováček (parohy), který se rozšířil po celé Evropě a v dnešním významu je již často chápán zcela jinak. (Moss, Cappannari 1976, 8) „Rohatá ruka“ neboli Mano cornuta je jako amulet užívána i Italo-Američany, jejím zneužitím je „Hand of glory“, kterou si chtěli pojistit úspěch kriminálníci při páchání trestných činů. (Swiderski 1976, 34)

U Arabů je ochranným gestem natažená ruka s pěti prsty, jako amulet je známá jako ruka Fátimy. (Spooner 1976, 81)

3.1.2 Ochranné amulety

V této podkapitole se dostáváme k tomu, co nás v této práci nejvíce zajímá – k ochranným amuletům, spojených s vírou v evil eye.

U amuletů nezáleží pouze na jejich tvaru – velmi důležitou roli hraje barva a často i materiál, ze kterého je amulet vyroben.

Nejčastějšími barvami zahánějícími zlý pohled jsou červená a modrá. Například u Arabů modrá převládá z důvodu nepočetnosti výskytu modrých očí. Modrooký cizinec tak může představovat nebezpečí zlého pohledu. Krví podlité oči naopak představují nebezpečí například v Itálii, kde se proti nim chrání červenou barvou či u Židů, kteří mají červenou jako barvu zahánějící demony a ďábla zmiňovanou i v talmudské tradici. (Moss, Cappannari 1976, 9) Také v Řecku převládají jako ochranné barvy bílá a modrá, které jsou mimo jiné i řecké národní barvy. (Dionisopoulos-Mass 1976, 50)

Není proto divu, že jako ochranné symboly jsou používány například červené či modré stuhy, které uvazují židovské matky do vlasů svým dětem, či je vážou na kočárky nebo kolébky. (Moss, Cappannari 1976, 7)

Ve střední Itálii chrání červenou stuhou hovězí dobytek, kterou jim věsí na hlavu. Červená barva taky může rámovat okna či dveře. (Moss, Cappannari 1976, 8)

U Židů jsou časté amulety na ochranu dělané ze stříbra, zlata, bronzu, či jantaru. Tvary amuletů jsou – Davidova hvězda, Ruka Miriam, ryba, oko či „rohatá ruka“ tzn. feige zmíněná výše. (Seiderski 1976, 34)

„Rohatá ruka“ má souvislost s amulety z rohů, které mají chránit a odrážet všechny zlé síly - například v Itálii jsou používány rohy z mladého kozla, tzv. Corno. Jako amulet se rohy vyrábějí ze zlata či korálu a jsou chápány jako ochranný symbol či jako amulet přinášející štěstí. Rohy však nemusí být jen ze zvířat (kozy, býka či vola) ale mohou být nahrazeny prasečími zuby, kohoutími pařáty, krabími klepítky nebo dokonce čili papričkami, které svým tvarem rohy také připomínají a mají červenou ochrannou barvu. (Swiderski 1976, 31)

Evil eye také podle Italů dokáže odrazit jakékoliv železo – od klíčů, přes nože až po podkovy. (Moss, Cappannari 1976, 10) Podkova bývá obvykle chápána jako symbol štěstí, při otočení však nabývá podoby rohů zvířat a stává se pro Italy symbolem ochrany. (Swideraki 1976, 35) Zvláštní ochranou jsou také figurky gobbo, neboli hrbáče, který většinou poulí oči s výraznými panenkami. (Swiderski 1976, 37)

Arabové se před evil eye chrání různými druhy amuletů, od ovčích očí po miniaturní Korány. Mezi časté amulety patří modré korálky, acháty, mušle kauri, onyx, rohy, zrcátka, ale ochranou má být také závoj. Někdy má ochranný smysl i tetování. Jasně barvy na oblečení, útržek červené látky, leopardí drápy nebo vlčí chlupy také mají chránit svého nositele. Zatímco jasné barvy evil eye odrážejí, špína před ním naopak ukrývá, proto jsou děti někdy ponechávány špinavé a neumyté, aby byly pro evil eye neviditelné. (Spooner 1976, 81) Stejný přístup ke špině mají i Indové, kteří dětem na obličej kreslí černé tečky, aby vypadaly špinavě, a nikdy je na výlet neoblékají pěkně, aby předešli všem závistivým pohledům, které by pak děti mohly zranit. (Maloney 1976, 121)

Dalším arabským amuletem je natažená ruka s pěti prsty, známá jako ruka Fátimy. Fátima byla nejstarší dcera proroka Mohameda. Symbol otevřené ruky používali již dříve Židé, ovšem pod názvem ruka Miriam. Miriam byla sestra Mojžíše. Ruka Fátimy často bývá spojována s modrým korálkem s očkem, aby byla umocněna její ochranná síla.

Indové chrání své dopravní prostředky magickými mandalami, natírají je výraznými barvami, zdobí barevnými stužkami či na ně kreslí strašidelné obličejce. Dobytku dávají na šíji či do hřívky mušličky kauri nebo barevné stužky na rohy. (Maloney 1976, 116 - 117)

Indové samozřejmě dbají i na ochranu vlastního těla. Na krk si věší tygří drápy nebo zuby a na prsty si navlékají železné prstýnky. Hinduisti často u sebe nosí měděnou destičku s magickými symboly, muslimové zase papíry s verši

z Koránu. Dokonce i černé nitě, na kterých jsou amulety zavěšovány, nejsou obyčejné. Jsou pletené pannou z pěti druhů hedvábí, spletených do sedmi vláken. Pokud je někdo zasažen evil eye či jinou negativní mocí, má mu takováto šňůrka být přivázána na ruku za ubývajícího měsíce. (Maloney 1976, 119)

Mezi ochranné amulety v Indii patří modré a červené korálky nebo mušle, které jsou užívané velmi dlouhou dobu. Také drahokamy, hlavně safíry a rubíny nebo červený korál, mají ochrannou funkci. Zlato a další drahé kovy jsou také velmi užívanými surovinami pro výrobu ochranných amuletů. Velmi užívané je sklo, které má sílu odrazit evil eye. „The Tamil word for glass (...), is kannádi, „eye strike“.“ („Tamilské slovo pro sklo je kannádi, „odrážeč oka“.“) (Maloney 1976, 119)

V Iránu jsou často na šňůrce navlečeny modré korálky, kousky látky, střepy nebo jiné ostré předměty. (Maloney 1976, 119)

V Andhře ženy používají jako ochranu před evil eye kousky skla, které si našívají na oblečení. (Maloney 1976, 120)

3.1.3 Evil eye a archeologie

Na výše uvedených příkladech si můžeme povšimnout, že korálky, sklo a oči hrají významnou roli mezi ochrannými amulety před evil eye. Není proto divu, že pravěké maskovité korálky a také korálky s očky jako jejich zjednodušená forma začaly být považovány za odraz stejné víry v pravěku.

Maskovité závěsky a korály patří mezi poměrně četné skleněné nálezy v době halštatské a laténské. Starší typ má foinický, nebo kartaginský původ a představují jej závěsky nebo korály ve tvaru vousaté hlavy s kudrnatými vlasy, tmavě modrýma vystouplýma očima a výraznýma očima a ušima. Nejčastěji se nachází ve Středomoří, v Kartágu, Egyptě, ale i Francii, Itálii, Istrii, Rakousku, Bosně, Bulharsku, Turecku a jižním Rusku. Další typ korálků, tzv. „jihorsuké“,

známe převážně z jižního Ruska, Příčernomoří a Kavkazu, od nich odvozené velké perly s pupičky nacházíme i na území České a Slovenské republiky. (Venclová 1974, 393-600) Více viz kapitola 4.3 Skleněné korálky s očky.

Do archeologie se z antropologie tato interpretace dostává ve 30. letech dvacátého století. Nalézt ji můžeme v díle francouzského archeologa Décheletta: „Sur les exemplaires cartaginois, comme sur ceux de Saint-Sulpice et de Vitry-les-Reims, les cheveux présentent la meme disposition en spirale, tandisque les yeux sont toujours demesurement developpés. Assurement ces masques au begarde ffrayan tcomptaient comme celui de la Gorgone, parmi les préservatifs qu'on opposait au malevolent oeil : en accentuant les dimensions des prunelles exorbitantes, on croyait renforcer la vertu du talisman. Nous considérons d'ailleurs, les perles a decoration oculée, fabriqués á la meme époque et beaucoup plus répandue, comme des formes abregees de la meme représentation phylacterique.“ („Na kartaginských exemplářích, stejně jako na exemplářích ze Saint-Sulpice a Vitry-les-Reims, vlasy mají stejné spirálovité uspořádání, přičemž oči jsou vždy zvýrazněny. Jistě tyto strašidelné masky měly připomínat oči Gorgony, jako ochranu před evil eye : zvýraznění očních panenek přidávalo víře v sílu talismanu. Domníváme se, že korálky s očky vyráběné ve stejné době a ještě více rozšířené, jsou zkrácenou verzí tohoto amuletu.“) (Déchelette, 1927, 825)

Z této pasáže jsou odvozovány všechny pozdější pokusy o vysvětlení symboliky korálek s očky a zatím, co je nám známo, jsme se nesetkali s pokusem o její znovu prozkoumání.

Vztah mezi současnými a pravěkými korálky s očky je tedy podle této teorie poměrně jasný. Zde je však místo na připomínky k této teorii.

Symbolika korálek, která je v dnešní době vázaná na víru v evil eye, nemusí být stejná v pravěku. Pokud je nám známo, zatím jsme nezaznamenali

pokus porovnávat tuto víru a symboliku Keltů, se kterými jsou často korálky s očky spojované, nebo dokonce se symbolikou řeckou či egyptskou.

Stejně tak například symboliku barev – v dnešní době jsou evil eye beads hlavně modré, v pravěku se však hojně vyskytují i další barvy, například žlutá.

K zamyšlení také stojí, že ve střední Evropě, můžeme-li říci v oblastech osídlených Kelty, kam byly korálky ve větších počtech rozšířené, se do dnešní doby nezachoval v žádné tradici či zvyku odraz či odkaz této víry. Proto stojí za úvahu, zda tato víra nevznikla až později a v pravěku byly tyto korálky chápány v jiných symbolických souvislostech.

3.2 Sluneční symbolika a korálky s očky

Jak jsme uvedli v předchozí kapitole, symbolika korálků s očky nebyla již řadu desetiletí nijak podrobněji přezkoumávána a obecně je přejímána souvislost mezi korálky s očky a vírou v evil eye, jak to dnes vidíme v současných kulturách. Pokud ovšem přihlédneme k argumentům, které byly vzneseny na konci předchozí kapitoly, jistě nás napadne, zda by nebylo možné korálky s očky začít vykládat ve světle jiné, nové hypotézy týkající se jejich symboliky.

Nedostatky stávající teorie – korálků jakožto ochranného symbolu proti zlému pohledu – jsme si nastínili již v předchozí kapitole. Nelze však zpochybnit stávající hypotézu aniž bychom nepředložili jiné řešení. Tímto jiným řešením se zdá být spojení korálků s očky se sluneční symbolikou.

3.2.1 Egyptská symbolika

Nejprve zde zmíníme egyptskou symboliku slunce a oka právě z toho důvodu, že je Egypt jedna ze zemí, která je spojena s objevem skla, a tudíž i jeden z prvních výrobců korálků s očky. Fajánsové egyptské korálky s očky

známe například z Amarny, ve které se nacházela známá sklářská dílna. (Dubin 2006, 41)

Egyptským bohem spojeným s okem byl bůh Horus. S hlavou jestřába je považován za boha oblohy. Překlad jeho jména znamená "ten, který je nad námi". (Budge 1904, 466) Nebesa nebo obloha byly považovány za jeho tvář a jeho pravé oko bylo slunce a levé oko měsíc. Proto byl také někdy nazýván jako Horus dvou očí. (Budge 1904, 467) V jedné ze svých forem, jako Horus starší, je také nazýván pán slunce a měsíce, který byl hieroglyficky znázorněn dvěma očima:

nazývanýma utchati. (sg. utchat). (Budge 1904, 468) Oko bylo často vyobrazováno na levou vnější stranu rakve, aby měl mrtvý možnost vidět na své pouti nebem. Nejčastěji je oko spojováno se sokolím okem, ale podle dalších teorií může být spojeno i s býčím okem, které symbolizuje spojení horního a dolního Egypta. (Lurker 2003, 135)

Sluneční symbolika je v Egyptě velice komplikovaná. Existují různé sluneční bohové. Re, který byl spojován s Horem a převzal od něho solární kompetenci a sokolí hlavu. (Lurker 2003, 158) Harachej, bůh ranního slunce, Cheprer, který má podobu okřídleného brouka a dále Atum a Chnum, bohové s beraní hlavou. Slunce je spojováno ráno s broukem, v poledne se slunečním kotoučem a večer s beranem. Slunci byla dokonce přiřazena v každé hodině různá podoba: v první a druhé hodině bylo jako dítě, v sedmé opice vystřelující šíp, v jedenácté a dvanácté starý člověk opírající se o hůl. Někdy bylo v první hodině slunce zobrazováno jako krokodýl a tento symbol znázorňoval vynoření slunečního boha z oceánu v podobě krokodýla. Další sluneční zvířata byla sokol, lev a gryf, popřípadě kráva (kravské rohy). (Lurker 2003, 173)

Jak jsme si mohli povšimnout z předchozích několika odstavců, oko bylo v Egyptě spojené právě se solární (či všeobecně nebeskou) symbolikou.

3.2.2 Problematika studia keltské symboliky

Protože tato práce řeší korálky s očky ve světle nálezů z našeho území, je tedy třeba věnovat nejvíce prostoru právě keltské symbolice, neboť právě ta nám může objasnit symbolický smysl těchto korálků, tak jak mohl být chápán ve střední Evropě a potažmo i na našem území. Neboť je možné uvažovat o formě korálků nalezených na našem (keltském) území jako odraz ne nabídky, ale poptávky k uspokojení symbolických potřeb konečného vlastníka artefaktu.

Pokud se chceme podívat na korálky v souvislosti s keltskou symbolikou, je potřeba na začátek upozornit na celkovou problematiku, která se ke keltské symbolice váže.

Prvním a zásadním problémem jsou písemné prameny. Keltové sami nám žádné zápisy o své víře či symbolickém systému nezanechali. Druidové písmo odmítali, ačkoli se s ním setkávali již od roku 600 př.K. ústní podání se nejspíše chápalo jako analogie k vývoji duše - reinkarnace Slova, stejně jako duše. Jedině vyřčené Slovo mohlo být živoucí, na rozdíl od mrtvého, psaného slova. (Puhvel 1997, 196)

První keltské nápisy nacházíme až v romanizující fázi (0-400 n. l.), kde se díky pronikání římského náboženství do keltského světa začínají vyskytovat věnování určitým božstvům, která nám umožňují identifikovat božstvo a jeho atributy, ale také často přirovnávají určitého keltského boha k bohu římskému, díky čemuž se můžeme dozvědět více o jeho určení a kompetencích. Jako příklad můžeme uvést „Pařížský oltář“ (pařížský pilíř) datovaný do počátku 1. století n. l. zasvěcený bohu Esovi a Taranovi. Nad vyobrazením boha Esa můžeme zřetelně přečíst nápis ESUS. (Vlčková 2002, 102-3) Zde však již musíme počítat s jistým mísením římského a řeckého náboženství do keltských náboženských představ. Již od čtvrtého století se v Irsku a Anglii začíná vyskytovat písmo složené z bodů a čárek – Ogam, v kterém byly zaznamenávány nejstarší irské nápisy na náhrobních kamenech a podobných památkách. Do dnešní doby se nám

dochovalo asi 360 ogamových nápisů, především z 5. a 6. století. Předpokládá se, že nápisům do kamene předcházely ještě nápisy vyryté do dřeva nebo dokonce nápisy pouze skládané z větviček. Původně měl asi magický význam, později se s ním zaznamenávalo na náhrobky či pamětní a hraniční kameny. (Vlčková 2002, 241-2)

Písemné prameny zaznamenávající keltskou mytologii a s ní spojenou symboliku podrobněji však vznikají až o mnoho staletí později. Nejstarší zaznamenání ústně předávaných příběhů nacházíme až v 6. století v Irsku. Drtivá většina rukopisů, které popisují irské a velšské legendy a mýty vzniká až ve 12. a 13. století. Zde můžeme jmenovat tři sbírky irských vyprávění – Mytologický cyklus složený z Knihy o nájezdech a knihy Dějiny místa, Ulsterský cyklus, který obsahuje Dobytčí nájezd na Cooley, ve kterém se setkáváme například s irským hrdinou Cúchulainnem, a jako poslední Fenierský cyklus. (Green 1992, 9-11) V těchto dílech je však keltská mytologie a symbolika částečně ovlivněna křesťanstvím. Jednou z významných knih, ilustrující spojování keltské a křesťanské symboliky je Book of Kells. Tento bohatě zdobený rukopis, který vznikl nejspíše v 6. či 7. století během iroskotské misie v opatství Kells, doplňuje 4 evangelia bohatě zdobenými ornamenty, na kterých jsou patrné keltské vlivy. (Heinz 2002, 6)

Aby byl náš výčet písemných pramenů spojených s keltským náboženstvím kompletní, nesmíme zapomenout na zápisy antických autorů. O keltském náboženství se zmiňuje Caesar, Strabos, Diodor Sicilský, Lucanus, DiosCassius či Poseidonius. Informace od antických autorů jsou však někdy zkreslené pohledem na keltské náboženství a božstva skrze řeckou či římskou kulturu. Přesto se díky těmto poznámkám dozvídáme mnoho nejen o keltských božstvech a jejich poli působnosti, ale také o postoji k smrti a Onomu světu, o druidech, lovu lebek či věštění. (Green 2002, 8-9)

Problémem tedy nejsou pouze písemné prameny, ale také prolínání kultur a náboženství, ke kterému docházelo již od pravěku. Mnohé z keltského náboženství a symboliky bylo ovlivněno řeckým či římským světem a později i křesťanským náboženstvím.

Dalším problémem, na který narážíme ve výkladu keltské symboliky a mytologie, je problém keltského chápání světa. Výrazným motivem je zde dualita spojovaná v jednotu. Toto prolínání protikladů nám mnohdy znesnadňuje výklad jednotlivých symbolů vyskytujících se u Keltů. Jako příklad zde můžeme uvést symboliku hada. Had je chápán duálně jako symbol pro život i smrt. Svlékání kůže z něj dělá symbol znovuzrození, jeho tvar připomínající penis či pupeční šňůru symbolizuje plodnost. Hadí jed může být využit pro léčení, ale také způsobuje smrt. Životní cyklus má had spojený s cyklem roku, kdy se na podzim ukývá do země a na jaře opět vylézá. Toto jej spojuje s podsvětím a často bývá označován za boha podsvětí. Had však v sobě spojuje i další protiklady – může žít na zemi i ve vodě nebo rodí živá mláďata či vejce. (Heinz 2002, 15-21) Hada je jen jedním z mnoha příkladů spojování protikladů, které je běžné v keltské symbolice a mytologii.

Proto si i v případě této práce musíme dávat pozor na prolínání solárních a lunárních symbolů, které se spojují a zastupují navzájem. Takový příklad můžeme vidět v bohyni Áine uctívané v Irsku. Patří mezi mateřské bohyně, které jsou svojí kompetencí spojeny s měsícem, ale dalším atributem Áine je vůz tažený koňmi, který ji spojuje se symbolikou slunce. Je jedním z aspektů nejstarších mateřských bohyně, které ovládaly vše, včetně obou velkých nebeských těles – slunce a měsíce. (Vlčková 2002, 19-20) Aby však byla dodržena harmonie a každý symbol měl svůj protějšek, je často mateřská bohyně, znázorňující měsíc za manželku slunečního boha. Vznikne tak vyvážený božský pár tvořený protiklady, které spojuje v jednotu. Jako příklad uvádíme galského boha Belena a jeho družku Belisamu. (Vlčková 2002, 36) K tomu spojování

dochází nejspíše proto, že panteon keltských božstev vznikl ze starších, zaniklých božstev, viz níže.

Na poli keltské symboliky tedy můžeme uvažovat o symbolech lunosolárních jako dvou smyslů pro jedno znázornění. Je to právě příklad oka, které nemusí vždy znázornit jen slunce, ale může být symbolem i pro měsíc. (Heinz 2002, 201, 213) Toto bude nejspíše později podstatné i pro korálky s očky. Neboť se nebudeme muset zaměřovat pouze na striktně solární aspekty, ale i na aspekty lunární, které ne vždy jdou v keltské mytologii od sebe zcela oddělit.

Posledním úskalím keltské symboliky je vysoká míra abstrakce. V keltském umění dochází k postupné abstrakci konkrétních předloh až k jejich naprosté abstrakci. Keltský umělec se snažil proniknout za nedokonalý materiální svět právě pomocí postupné abstrakce, která odhaluje onen jiný svět, svět bohů. Jako organizující prvek zde pak působí rytmus, ve kterém jsou jednotlivé vyabstrahované prvky (části těl lidí i zvířat rozložené na pouhé čárky či kuličky) spojovány a skládány dohromady. (Lengyel 2010, 42) Keltské umění se zaměřuje na ornament, masky či dravá zvířata, které se snaží uchopit způsobem, který má daleko k vizuálnímu realismu. „Kelty tolik nezajímalo, co už fyzicky existuje, jako to, co se teprve stává.“ (Bouzek 2009, 35)

3.2.3 Korálky s očky

Nyní si nastíníme sluneční symboliku a její jednotlivé aspekty, které se nám mohou vázat na korálky s očky. Jako například symboliku kruhu, barvy či čísel.

3.2.4 Sluneční symbolika

Již v době bronzové se začíná masově vyskytovat symbolika spojená se slunečním kultem. Slunce je odedávna spojováno s různými božstvy, neboť jeho životodárná síla nezůstala lidmi nepovšimnuta. Je možné, že od doby bronzové

zaujal sluneční bůh rozhodující místo. Zprvu bylo sluneční božstvo nejspíše uctíváno jako přírodní síla. Nejpozději však od střední doby bronzové získává sluneční božstvo antropomorfní podobu. (Podborský 2006, 229) V této době je velice rozšířený výskyt geometrických obrazců, nebo předmětů, spojených se slunečním kultem. Nejzákladnějším geometrickým tvarem je kruh a jeho kombinace nebo kříž. Také kolo s čtyřmi nebo více loukotěmi. (Švecová 2004, 385-391)

Rozšíření slunečních kultů však nemusí být tak všeobecné, jak by se mohlo z pravěkých nálezů zdát. Herodotos například uvádí saharské Ataranty, kteří slunce proklínali. (Lengyel 2010, 38) V Africe, Austrálii, či Oceánii jsou jen slabé mytologické předpoklady pro sluneční kult. Sluneční kult se rozvíjí především ve vyspělejších a rozvinutějších civilizacích – v Asii, Egyptě, nebo Mexiku či Peru. Všude v těchto zemích vznikaly velké říše a vládnoucí elita odvozuje svůj původ od slunce. Slunce je tedy klíčovým prostředkem politické moci. Také přirozené struktury dlouhých symbolických řetězců spojených s lunárním kultem neodpovídají rozsahem symbolické řetězce solární. Stejně jako představa „inteligentního ohně“, která je racionalisticky vytvořena později a překrývá starší vrstvu zapomenutých stvořitelských božstev. (Lengyel 2010, 38)

U Keltů představuje zapomenuté starší božstvo třírohý bůh. Třemi rohy spojuje plodivost, později přisuzovanou solárním božstvům – prostřední roh, společně s plodností (těhotenství) – na kterou poukazují krajní rohy svým tvarem připomínající dělohu. V levé ruce drží slunce a v pravé měsíc, je to tedy božstvo vládnoucí oběma těmito nebeským tělesům. Tato předrománská představa se v pozdějším galorománském období často vyjadřovala trojhlavými postavami. Symbolika propojená jak se solárními, tak lunárními motivy spojené tímto starším božstvem v jedno, mohou vyjadřovat také jakékoliv trojitě symboly – tři kadeře vlasů, tři pera na přilbici nebo tři cípy hřívy, jak známe u koně Rudibose. Není proto divu, že se slunečním symbolem stává triskel, trojúhelník, či trojprstá sluneční ruka. (Lengyel 2010, 40)

Triskel je slunečním symbolem nejen pro svůj trojný tvar, ale stejně jako svastika ještě znázorňuje pohyb slunce po obloze. Triskel nemusí být pouze symbolem pro slunce, ale pro pohybující se živly všeobecně či pro spirálu života objímající zemi. (Heinz 2002, 227)

Slunce jako takové je většinou, až na výjimky, spojováno s mužským principem, silou, plodivou energií a životem. (Becker 1992, 265-270)

Mezi artefakty doby bronzové spojené se slunečním kultem patří apollónské vozíky či sluneční bárky ukončené ptačími hlavami či jinými zoomorfními motivy. (Podborský 2006, 230-231)

Ptáci u Keltů patřili mezi výsostně sluneční živočichy. Například kohout, který každodenně vítal sluneční kotouč nebo dravec, například orel, o kterém se říkalo, že je zrozen z ohně a může letět proti slunci s otevřenýma očima. Slunečními byli také již zmínění vodní ptáci – labutě, husy, či vodní jeřábi, spojující v sobě vodní a sluneční symboliku. (Heinz 2002, 85-115)

Z dalších zvířat se u Keltů se sluneční symbolikou váží především koně, často znázornění jako zkrácený symbol pro jezdce či vůz. Kůň je však spojen i s mateřkou bohyní Eponou, a tudíž odkazuje i k měsíčnímu kultu. V neposlední řadě je kůň spojován s kultem vody, který přímo souvisí s kultem slunce, viz níže. (Heinz 2002 29-37)

Dalším slunečním zvířetem je býk, často spojovaný s jeřábem. Jako divoký protiklad domestikovaného býka je často uváděn jelen. Býk a jelen jako symboly od sebe nejsou příliš oddělovány a jejich kompetence se prolínají. (Heinz 2002, 45)

3.2.4.1 Kruh/ kolo

Kruh či kolo je základním symbolem pro vyjádření slunce. I dnešní astronomie používá pro slunce symbol kruhu s tečkou uprostřed. Na otázku, proč

právě kruh je velice jednoduchá odpověď – kruh odpovídá tvaru/profilu slunce, jak jej vidíme na obloze. Na rozdíl od měsíce, slunce neprodělává žádné fáze, pouze při zatmění, a to je jev velmi řídký, a tak je jeho kruhová podstata zcela zřejmá.

Všeobecně kruh bývá chápán jako protiklad ke čtverci a je nejčastějším vyskytujícím se symbolem. Nemá žádný počátek ani konec a vede zpět do sebe, takže je chápán jako symbol jednoty, dokonalosti a nekonečna, v tomto smyslu může být chápán jako symbol nebes, a tudíž protiklad k zemi. Symbol kruhu souvisí se symbolem kola. (Becker 1992, 132-133) Za symbol slunce či nebes je také považován kotouč. (Becker 1992, 126) Dalším odvozeným symbolem od kruhu je symbol kola s loukotěmi, který spojuje kruh s aspektem pohybu, vzniku a zániku. V mnoha kulturách se objevuje jako solární symbol. (Becker 1992, 120)

U Keltů je kolo často ztotožňováno s bohem Taranem a v galořímské období s Jupiterem. (Vlčková 2002, 151) Kolo může mít u Keltů různý počet loukotí a nachází se na celém území osídleném Kelty. (Podborský 2006, 375) Symbol kola nacházíme také na keltských mincích. (Lengyel 2010, 56) Talismany zobrazující kolo se vyráběly z hlíny, bronzu, stříbra či zlata a představovaly pro Kelty nejběžnější symbol víry. Také na kotli z Gundestrupu je zobrazen voustatý bůh Taranis, mající na krku torques a v ruce kolo, které z druhé strany přidržuje menší postava s přilbicí s rohy, nejspíše Esus. Taranis se buď chystá kolo vrhnout před sebe, aby se valilo po obloze jako slunce, nebo jej předává mladšímu božstvu jako symbol uzavření určitého časového cyklu. (Vlčková 151-152) K významným lokalitám s nálezy slunečních symbolů (koleček), na našem území patří kopec Burkovák u Nemějic, kde bylo nalezeno velké množství slunečních symbolů, jako plastiky koní či ptáčků, ozubená kolečka, kolečka s dírkou uprostřed, cívky s ozubenými konci či závěsky s růžky. Ozubených koleček bylo nalezeno 136 kusů, koňských plastik celkem 15. (Chytráček-Chvojka-John-Michálek, 2009)

3.2.4.2 Oko

O symbolice oka toho již bylo mnoho řečeno v předchozí kapitole. Pokusíme se však na oko podívat z pohledu sluneční symboliky. Oko podobně jako hadí vejce svým tvarem poskytuje předlohu pro kruhový ornament, ze kterého se později vyvinul symbol kola. Slunce a měsíc můžeme metaforicky chápat jako dvě nebeské oči. Slunce jako denní oko a měsíc jako oko noční. (Heinz 2002, 213)

Právě to je možná jeden z důvodů, proč právě sova s výraznými očima provází mateřské bohyně. Jedna z bohyň mající za atribut sovu je například Rigani. Další z nich je Sulis, jejíž jméno je buď odvozeno z latinského sol – slunce, nebo irského súil/sul – oko. Sulis však nebyla jen bohyní matkou, byla také uctívána v Bathu v jihozápadní Anglii u pramene minerální vody, kde ji jeden z reliéfních nálezů dává do spojitosti se slunečním božstvem, za jehož manželku nejspíše byla považována. (Vlčková 2002, 279-280)

3.2.4.3 Spojení oko – voda – slunce

Mezi vodou a sluncem existuje spojení už na základě přírodních vizuálních vlastností. Jas slunce a jasnost a schopnost odrážet světlo, které má vodní hladina, ukazují na přirozené spojení. Také teplo, které vyzařuje jak slunce, tak horké minerální prameny, dává do souvislosti vodu a slunce, a proto zde vzniká i hlubší symbolická asociace mezi léčivými prameny a slunečním kultem. Obě tyto vlastnosti se snoubí v osobě Apolla Belena uctívaného ve Ste-Sabine ve Francii. Není proto divu, že v místech, kde se spojuje jas slunce a čistota a léčivá síla vody, si nechávali poutníci léčit oční neduhy, jak zaznamenáváme například u bohyně Sequanny uctívané u pramenů Seiny. (Green 2002, 156-164)

3.2.4.4 Barva

Při zkoumání symboliky barev se zaměříme hlavně na žlutou barvu, která se nejčastěji vyskytuje na korálcích s očky nacházených na našem území. Dále

prozkoumáme význam zelené a modré, neboť zelenomodré a modré korálky jsou dalšími častými nálezy. Bude však velice obtížné prozkoumat symboliku barev přímo se týkající Keltů, neboť u nich známe jen významy barev některých (bílá + červená – symbolizující zásvětí, např. bílá kráva s červenýma ušima (Heinz 2002, 53), a proto zde nastíníme všeobecnou symboliku barev.

Všeobecně je žlutá barva považována za symbol zlata, světla a slunce. (Becker 2002, 349) Dále žlutá symbolizuje štědrost a rohy. (Alford 1886, 179)

Modrá barva je spojená s čistotou, vzdáleným nebem, klidným oceánem, nesmrtelností a nadpozemskou sférou. (Alford 1886, 179) Modrá je barva bohů, pravdy a věrnosti, ale také nereality (modrá růže). (Becker 2002, 176)

Zelená barva je barva přírody a vesmíru, veškerých rostlin a plodů, je to barva života, radosti a skromnosti. (Alford 1886, 179) Zelená je prostředníkem mezi barvou červenou, pekelnou a modrou, nebeskou. Je barvou jara a nesmrtelnosti. (Becker 2002, 337)

Za zmínku stojí též psychologie barev, která na rozdíl od symboliky zůstává stejná v různých kulturních kontextech, neboť barevné odstíny působí na různé lidi podobně. (<http://barvy.xf.cz/psychologie/psychologie-barev>)

„Žlutá barva povzbuzuje, osvobozuje, přináší uvolnění, pocit souladu, harmonie, působí vesele a otevřeně.

Světle zelená působí přirozeně, ale někdy i jedovatě, je spojena s představou chladu, vlhka, ticha, rostlin.

Tmavozelená uklidňuje a chrání, ale také omezuje, je přátelská, dává pocit bezpečí a naděje.

Tmavomodrá klidná, vážná až skličující, barva dálek, hloubky, rozjímání a smutku.

Světlemodrá působí přívětivě, vyvolává představu oblohy a vzduchu, ticha a touhy.“

3.2.4.5 Čísla

Zde stručně zmíníme symboliku čísel, protože počty oček vyskytující se na korálcích by nám mohly mnohé prozradit. Přisuzování určitého symbolického aspektu číslům je velmi starý způsob vyjádření symboliky. Podstatným aspektem k vytvoření symboliky čísel byly nejspíše periodické kosmické procesy – střídání dne a noci, fáze měsíce, roční období atd. Původ číselné symboliky můžeme hledat v Mezopotámii a její první větší uplatnění nacházíme u Pytagorejců. (Becker 2002, 44) Pýthagoreismus později ovlivnil i keltské náboženství, a proto hraje symbolika čísel významnou roli i u Keltů. (Podborský 2006, 343)

Keltská číselná symbolika (čerpáno z Heinz 2002, 193-217)

Číslo 1 – je symbolizováno vejcem, které spojuje semeno a zárodek a poukazuje na to, že život se neustále obnovuje. Číslo jedna symbolizuje nepřetržitý akt tvoření od počátku do konce.

Číslo 2 – je symbolizováno okem a měsícem ve formě srpku. Vyjadřuje absolutní vhled nebo absolutní vědění, může také hrdinovi poskytnout magické vědění nebo naopak démonickou sílu. I když je oko spojováno s dvojkou, někdy se objevuje i jednotlivě. Takové oko pak nabývá temného aspektu, neboť existence mimo pár charakterizuje svého nositele jako démona. (Toto můžeme pozorovat například u Morrigan nebo Balora.) Dalším symbolem vyjadřujícím dvojkou je také torques, nebo rohy, které mají podobný tvar jako srpek měsíce. Dvojkou taky symbolizuje ovál jako symbol pro vulvu, anebo symbol do tvaru písmene V.

Číslo 3 – je symbolem pro slunce. Přiřazují se k němu trojúhelníkovité obrazce a všechny tvary, které mají trojúhelník jako svoji základní formu, například lyra, nebo triskel zmíněný výše. Trojku také vyjadřují triády, hojně se u

Keltů vyskytující. Triádu nacházíme jak spojenou s mateřskými bohyněmi, tak u božstev spojených s válkou. Také trojhlavý bůh vyjadřuje tuto trojnost. Tyto trojné symboly však mohou být odrazem původního božstva spojující mužský a ženský princip, viz výše.

Číslo 4 – se také přiřazuje slunci. Jako symboly patří k číslu čtyři kříže a svastiky. Keltské kříže jsou doplněny kruhem, což jasně ukazuje na jejich sluneční podstatu. Čtyřka může být jako násobek dvojky zesílení slunečního kultu. Kříž mimo jiné taky znázorňuje strukturu světa – symbolizuje čtyři světové strany a svými konci drží podsvětí, nebeskou klenbu i zemi a brání tak vzniku chaosu.

Další čísla nejsou přesně specifikovaná, protože dochází ke sčítání a násobení. Násobky trojky můžou zesilovat sluneční kult a násobky čtverky jak sluneční, tak měsíční. Některá čísla mohou být také součástí čísel jiných ($1 + 2 = 3$) což všechno vede k nejasnostem.

V této kapitole jsme si nastínili možnosti sluneční symboliky, v následující kapitole se pokusíme vystavět hypotetické modely, které by odpovídaly jak symbolice sluneční, tak symbolice ochrany před evil eye.

4 HYPOTETICKÝ MODEL

V této kapitole se pokusíme shrnout dosavadní teoretické poznatky vytvořením hypotetických modelů, které budeme v další části práce ověřovat pomocí databáze a empirických údajů.

Jako první model vytvoříme takový model, u kterého nepředpokládáme symbolický smysl korálek s očky, pouze jejich praktickou (estetickou) a společenskou funkci. V takovémto případě by korálky čistě odrážely touhu zdobit se a snahu prezentovat společenský status nositele.

Korálky by se v takovémto případě nalézaly ve větších počtech v bohatých hrobech s dalšími luxusnějšími artefakty. Spíše by se vyskytovaly v hrobech než na sídlištích, neboť by nebyly běžnou ozdobou, která se snadno ztratí. V tomto případě taky nepředpokládáme jejich výskyt na místech, u kterých se předpokládá jakákoliv rituální funkce, či v posvátných okrscích, neboť pokud by tyto korálky neměly žádný symbolický smysl, bylo by zbytečné je na takovýchto místech ukládat, protože na kultovních místech se většinou nachází artefakty spojené s tímto kultem. (např. Burkovák)

Zde stojí za zmínku, že větší počet korálek nalezených v bohatším hrobě s dalšími artefakty ještě apriori nepředpokládá absenci symbolického smyslu. Korálky mohly být považovány za amulety, ačkoli byly dostupné pouze vyšší vrstvě.

Pokusme se zde nastínit další model, tentokrát týkající se symboliky. Podívejme se nejprve na symboliku spojenou s evil eye.

Aby symbolický smysl korálek s očky odpovídal této víře, u korálek by nejspíše převládala modrá či červená barva a korálek by byl nošen viditelně na těle člověka či zvířete. V případě ochrany před evil eye bychom korálky našli nejen v hrobech, ale také na sídlištích, kde mohly poskytovat ochranu nejen lidem a zvířatům, ale též jejich domovům. V tomto případě by se korálky vyskytovaly

spíše jednotlivě, ale roztroušené po sídlišti. Člověk, který by korálkem chránil sebe, svůj dobytek a dům, by korálky spíše rozdělil na více míst, než aby nosil všechny pohromadě. Zde je namístě poznamenat, že pokud by byl korálek pouhou nepřilíš významnou ozdobou, archeologicky by se mohl na sídlišťích projevovat stejně, mohl by být odhozen jako odpad či ztracen jako nedůležitý artefakt.

U třetího, posledního modelu se podíváme na symboliku spojenou se slunečním kultem.

V tomto modelu předpokládáme u korálků převažující žlutou barvu. V tomto případě mohly být korálky nošeny jak viditelně, tak skrytě v menších i větších počtech. Jejich nálezy by se daly očekávat na místech spojených se slunečním kultem, nebo na jiných kultovních místech či v sakrálních okrscích. Spíše bychom tyto korálky hledali v hrobech, jako osobní sluneční amulety než na sídlišťích. Jako další artefakty, se kterými společně by se tyto korálky nalézaly, bychom předpokládali další artefakty spojené se slunečním kultem, jako například sluneční kolečka, ozubená kolečka, plastiky zvířat spojených se slunečním kultem aj. V tomto případě by bylo užitečné sledovat počty oček a jejich vrstev, zda se v nich objeví nějaká pravidelnost odkazující k solárním číslům tři nebo čtyři.

Musíme samozřejmě předpokládat, že symbolický smysl se u korálků s očky mohl měnit s kulturním okruhem či dobou, v jaké se právě vyskytoval. Je docela dobře možné, že i když očko na korálku vzniklo jako pouhá technologická záležitost, mohl mu být později, nebo v jiném kulturním kontextu přisuzován nějaký symbolický smysl.

V následující kapitole se pokusíme tyto tři modely prozkoumat a výsledky interpretovat v jejich světle.

5 METODA

5.1 Analýza a sběr dat

Empirická data pro tuto práci byla čerpána z literatury. Stěžejním dílem se stal katalog od Natalie Venclové *Prehistoric glass in Bohemia* (1990), který posloužil také jako vodítko k původním zdrojům. Ne všechny původní publikované práce se však podařilo dohledat. K některým nálezům ani další publikované zdroje neexistují. V takových případech byly použity informace vycházející přímo z katalogu N. Venclové (1990). Další užité zdroje jsou uvedeny na konci této práce v seznamu literatury v sekci Databáze.

Samotný katalog je zpracován velmi přehledně, až na drobný problém s dohledáváním korálků, který se vyskytl v případech vícečetných nálezů, kdy je všechna literatura uváděna souhrnně a ne u jednotlivých korálků. Katalog dělí lokality na halštatské a laténské, a to i v případě artefaktů s neznámým nálezovým kontextem. Toto rozdělení bylo zachováno i při vyplňování databáze. Databáze se však od katalogu odklonila při zařazování korálků s očky. Zařazeny byly nejen typy označené N. Venclovou jako korálky s očky (509, 510, 518-525, 527-536, 538-542, 551) (Venclová 1990, 74), ale všechny korálky s kruhovým ornamentem mající katalogové číslo začínající pětkou (501- 551). Dle mého názoru tyto typy též souvisí s korálky s očky a bylo by zbytečné je vypustit a přijít tak o cenné informace.

5.1.1 Databáze

Pro vytvoření databáze byl použit program MS Access 2007. Bylo vytvořeno pět tabulek, z nich jsou čtyři relačně provázány, a pátá, tabulka Literatura stojící odděleně.

Základní tabulkou je tabulka Korálky, jejíž jednotlivé deskriptory jsou: typ, dochování, transformace, barva korálku, počet oček, barva oček, specifikace

barvy, počet vrstev, poloha v kontextu a poznámky ke korálku. Deskriptor Typ vychází z klasifikace N. Venclové.

Zde jsou jednotlivé typy korálek s kruhovým ornamentem, které se v databázi vyskytují (dle Venclová 1990, 68-89):

501: černá, se třemi modrobílými očky ve dvou vrstvách

502: průsvitná bezbarvá, se třemi modrobílými očky ve dvou vrstvách

503: opakní kobaltově modrá, se čtyřmi modrobílými očky ve dvou vrstvách

504: průsvitně tmavě zelená, se třemi modrobílými očky ve dvou vrstvách

505: opakní tmavě modrá, se třemi nepravidelnými řadami modrobílých oček ve dvou vrstvách

506: opakní bílá, se třemi modrobílými očky ve třech vrstvách

507: opakní žlutá, se třemi modrobílými očky ve třech řadách

508: opakní světle zelená se třemi nepravidelnými modrobílými očky ve čtyřech vrstvách

509: opakní žlutá se čtyřmi modrobílými očky ve čtyřech vrstvách

510: opakní modrozelená se čtyřmi modrobílými očky ve čtyřech vrstvách

511: opakní světle hnědá se šesti hnědobílými očky ve čtyřech vrstvách nepravidelně rozmístěných

512: průsvitně kobaltově modrá s šesti až devíti modrobílými očky ve čtyřech řadách

513: průsvitně tmavě modrá s šesti až devíti modrobílými očky ve čtyřech řadách

514: opakní tmavě modrá s šesti až devíti žlutobílými očky ve čtyřech řadách

- 515: opakní tmavě modrá s šesti až devíti modrobílými očky ve čtyřech řadách
- 516: průsvitná světle zelená s šesti až devíti modrobílými očky ve čtyřech řadách
- 517: opakní světle zelená s šesti až devíti modrobílými očky ve čtyřech řadách
- 518: opakní žlutavě bílá se čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 519: opakní žlutá se čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 520: opakní světle modrá se čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 521: průsvitně modrozelená se čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 522: opakní modrozelená se čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 523: průsvitně kobaltově modrá čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 524: opakní kobaltově modrá čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 525: opakní žlutá, segmentovaná, každý segment se čtyřmi páry modrobílých oček ve čtyřech vrstvách
- 527: opakní žlutá se třemi modrobílými očky v šesti vrstvách
- 528: opakní žlutá se čtyřmi modrobílými očky v šesti vrstvách
- 529: opakní modrozelená se čtyřmi modrobílými očky v šesti vrstvách
- 530: opakní žlutá, segmentovaná, každý segment se čtyřmi páry modrobílých oček v šesti vrstvách
- 531: opakní žlutá s pěti modrobílými očky v šesti vrstvách
- 532: opakní žlutavě bílá se čtyřmi páry modrobílých oček v šesti vrstvách
- 533: opakní žlutá se čtyřmi páry modrobílých oček v šesti vrstvách

- 534: opakní světle modrá se čtyřmi páry modrobílých oček v šesti vrstvách
- 535: opakní modrozelená se čtyřmi páry modrobílých oček v šesti vrstvách
- 536: opakní tmavomodrá se čtyřmi páry modrobílých oček v šesti vrstvách
- 537: opakní žlutá s modrobílými očky v sedmi řadách nepravidelně rozmístěných
- 538: opakní žlutá se třemi modrobílými očky v osmi vrstvách
- 539: opakní žlutá se čtyřmi modrobílými očky v osmi vrstvách
- 540: opakní žlutá s pěti modrobílými očky v osmi vrstvách
- 541: opakní žlutavě bílá se čtyřmi páry modrobílých oček v osmi vrstvách
- 542: opakní žlutá se čtyřmi páry modrobílých oček v osmi vrstvách
- 546: opakní žlutá s pěti modrobílými očky v šesti vrstvách a deseti pupičky
- 547: velký, opakní nažloutle bílý se sedmi modrobílými očky v šesti řadách a čtrnácti pupičky
- 548: velký, opakní žlutý, se sedmi modrobílými očky v šesti řadách a dvaceti osmi pupičky
- 549: opakní modrozelený, se složenými modrobílými očky, každý složený ze šesti modrobílých a jednoho modrožlutého oka a dvanácti pupičků
- 551: segmentovaná opakní žlutá, první korálek: čtyři páry modrobílých oček v šesti řadách, druhý korálek čtyři modrobílá oka v šesti řadách

Vyobrazení jednotlivých typů dle Venclové naleznete v příloze (Příloha 5).

U deskriptoru Dochování sledujeme, zda byl korálek nalezen celý, nebo pouze jeho fragment, označený zkratkou „FR“. Následující deskriptor, Transformace, nám zaznamenává, zda byl korálek poškozen ohněm či nikoliv.

Barva korálku, je popsána pouze jednoslovně, základní barvou, aby bylo možné snadno tuto kategorii roztřídit, v případech, kde nebyla barva korálku známá, je barva popsána jako nespecifikovaná. Aby však byla zachována informace o přesném barevném odstínu, další deskriptor, Specifikace barvy, upřesňuje její barevný odstín. Tato kategorie je však vyplněna jen v případech, kde je rozlišení barevného odstínu možné (v případě modrých a bílých korálků). Následující tři deskriptory popisují kruhový vzor na korálku, takzvané očko. První sleduje počet oček, u segmentovaných korálků je zaznamenán počet oček na jednom segmentu. Druhý barvu oček, neboť oka jsou vždy vytvořena vrstvením dvou barev. Další zaznamenává počet vrstev v očku. Posledním deskriptorem této tabulky je Poloha v kontextu, která je zaznamenána jen v případech, kdy ji bylo možné zjistit, v ostatních případech zůstávají pole nevyplněná.

Na stejné úrovni s tabulkou Korálky je tabulka Další artefakty. Obě tyto tabulky jsou navázány na tabulku Kontext. Tabulka Další artefakty popisuje artefakty, které byly nalezeny společně s korálky s očky. Sestává z deskriptorů: Materiál, Druh, Typ, který je důležitý zejména v souvislosti se skleněnými artefakty, které mají přiřazen přesný číselný typ, opět dle klasifikace N. Venclové (1990), výzdoba, důležitý především pro sklo a keramiku, a jako poslední deskriptor Poznámky k artefaktu. V tomto deskriptoru je u skleněných artefaktů zaznamenána jejich barva.

Výše postavená tabulka, Kontext, je složena z následujících deskriptorů: Halštát (ano/ne), Latén (ano/ne), Přesnější datace, Druh kontextu, Hrob, Sídliště, Neznámý kontext, Povrchový nález, Náhodný nález, Pohlaví, Věk, Citace a Poznámky ke kontextu. První tři deskriptory popisují dataci kontextu a vycházejí, jak už bylo zmíněno výše, z katalogu od N. Venclové (1990). Další čtyři proměnné se vztahují ke kontextu, přičemž pole Hrob (ano/ne), Sídliště (ano/ne), Neznámý kontext (ano/ne), Povrchový nález (ano/ne) a Náhodný nález (ano/ne), zjednodušují informaci obsaženou v poli Druh kontextu z důvodů snazší manipulace s daty. Následující dvě pole Pohlaví a Věk souvisí s hrobovými

nálezy a tam, kde to je možné, zaznamenávají pohlaví či věk jedince uloženého v hrobě, v ostatních případech toto pole zůstává nevyplněné. K zaznamenání zdrojové literatury slouží pole citace. Zde je zapsán autor, rok a číslo stránky. V případech, kde byl využit celý článek, nejsou čísla stránky uvedena. Také není u všech záznamů uveden katalog od N. Venclové (1990), ačkoliv z něho byly informace čerpány primárně, ale pouze další zdroje, které sloužily hlavně pro rozvedení či upřesnění záznamu. Poznámka ke kontextu slouží k upřesnění objektu, ve kterém se korálek našel, či nějaké další poznámce blíže specifikující kontext.

Nejvyšší tabulka, Lokalita, obsahuje následující deskriptory: Katastrální území, Okres, Název polohy, Poznámky k lokalitě, Zeměpisná šířka a Zeměpisná délka. Katastrální území zaznamenává název obce, na jejímž katastru byl korálek objeven, Okres je pak důležitý hlavně v případech, že se v Čechách nachází více obcí se stejným názvem. Název polohy potom upřesňuje místo, kde byl korálek nalezen. Pokud je takových míst pod jednou lokalitou více, je další název polohy zaznamenán o úroveň níže v poznámce. V deskriptoru poznámky k lokalitě je zaznamenáno, pokud je zmíněná obec již zaniklá, či pokud ji nebylo možné dohledat. Poslední dvě pole, Zeměpisná šířka a zeměpisná délka obsahují souřadnice lokality (obce) v souřadnicovém systému WGS 84. Souřadnice jsou pouze přibližné, nezaznamenávají přesnou polohu nálezu.

Poslední tabulkou je Literatura, v níž je zaznamenána literatura použitá k vytvoření databáze. Jednotlivé deskriptory v tabulce jsou: Autor, Rok, Název a Poznámky k literatuře.

5.2 Syntéza

Pro syntézu dat tato práce využila programy Esri ArcGis 9.3 a MS Excel 2007. ArcGis byl využit pro vytvoření map, první, ukazující celkové rozmístění lokalit na kterých byly nalezeny korálky s očky. (Mapa 1-3 a Příloha 6) Excel byl

využit pro jednoduché statistické metody a vytváření grafů, z dat získaných z databáze.

6 VÝSLEDKY A INTERPRETACE

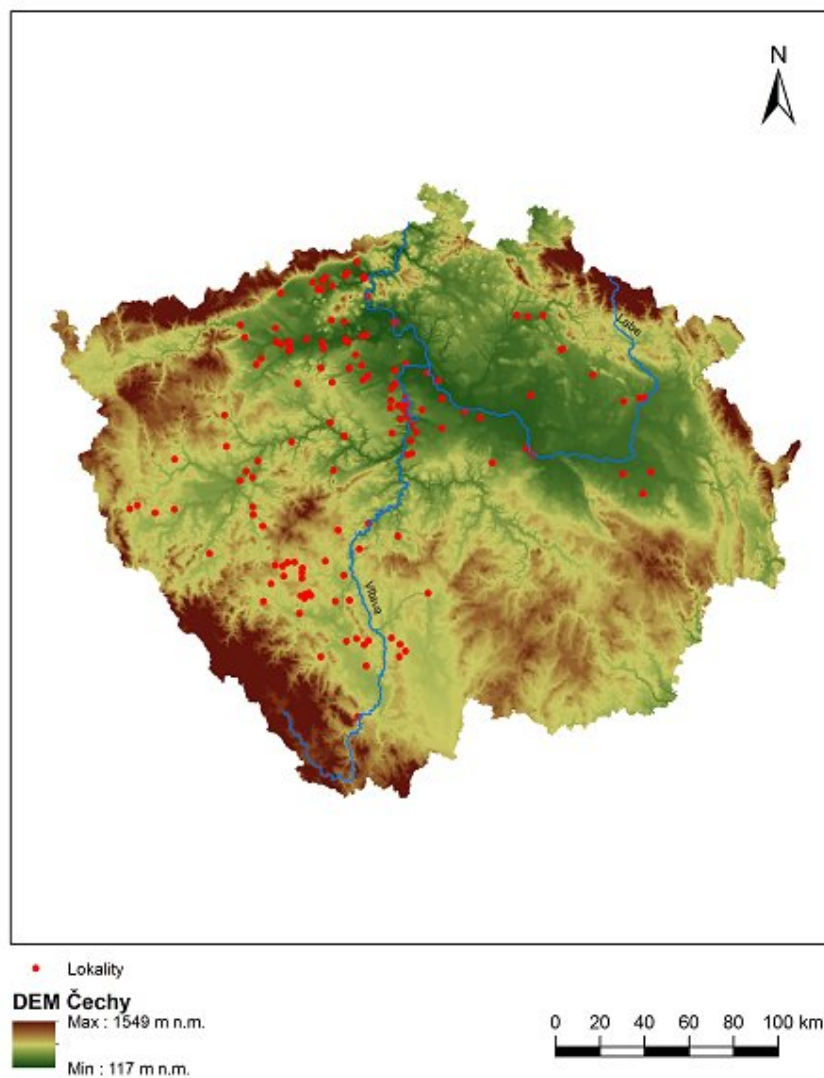
6.1 Distribuce korálků s očky v Čechách

Celý soubor korálků s očky je tvořen 470 korálky, složených z typů 501-542, 546-549, 551. Korálky pocházejí ze 140 lokalit, viz Tabulka 1.

Kraje	Počet lokalit
Ústecký	35
Jihočeský	28
Středočeský	27
Plzeňský	21
Praha	18
Královéhradecký	6
Pardubický	3
Liberecký	2
Karlovarský	0
Vysočina	0

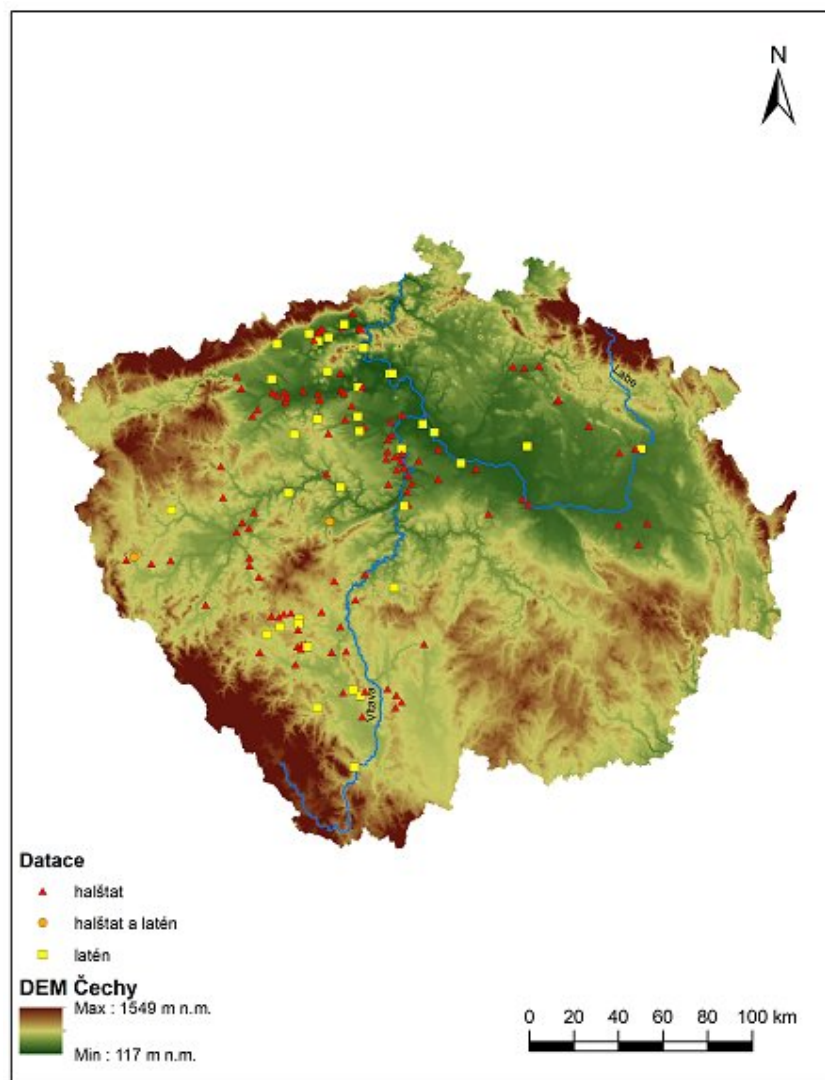
Tabulka 1: Rozložení lokalit podle krajů

Na následující mapě (Mapa 1) můžeme vidět rozložení lokalit v celých Čechách. V přílohách (Příloha 6) jsou pak uvedeny jednotlivé lokality přehledně po krajích. Přiřazená čísla odpovídají číslu ID Lokalita v databázi.

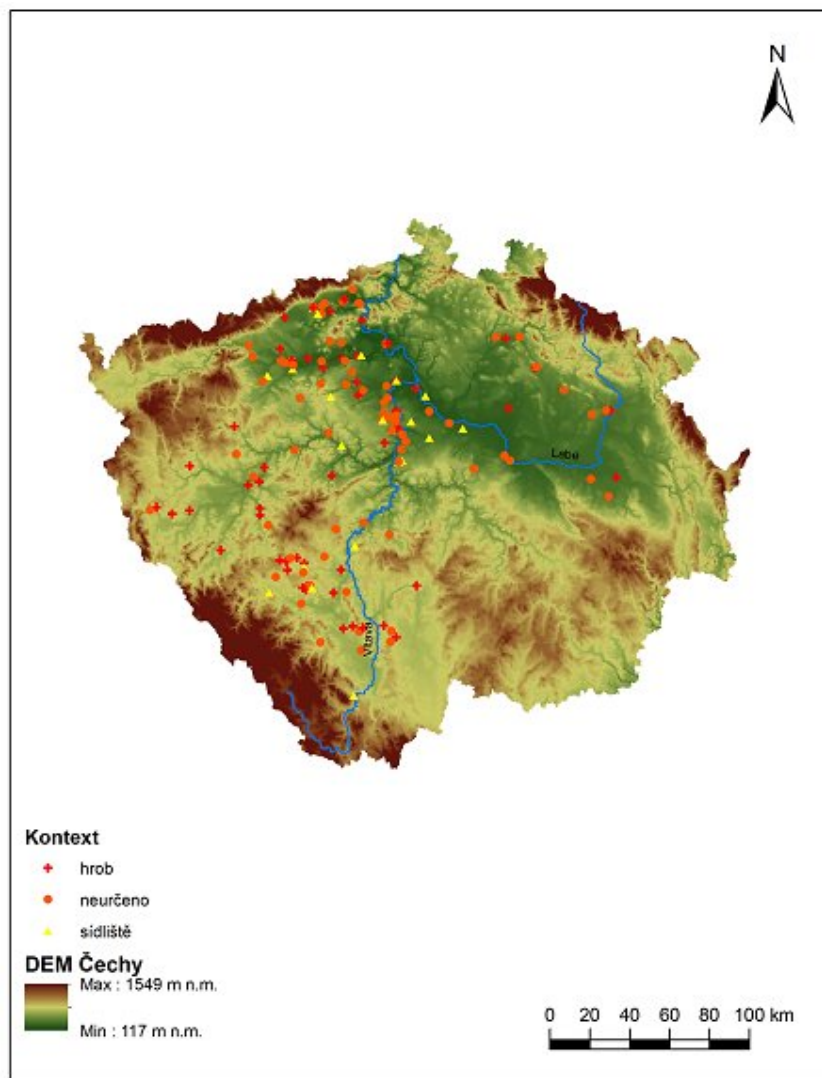

Mapa 1: Rozmístění lokalit v Čechách

V následujících mapách vidíme rozložení lokalit podle datace (Mapa 2), a podle kontextu (Mapa 3). Jak můžeme vidět na všech třech mapách, výskyt korálek s očky se koncentruje hlavně v severních a jižních Čechách, dále pak v Čechách západních.

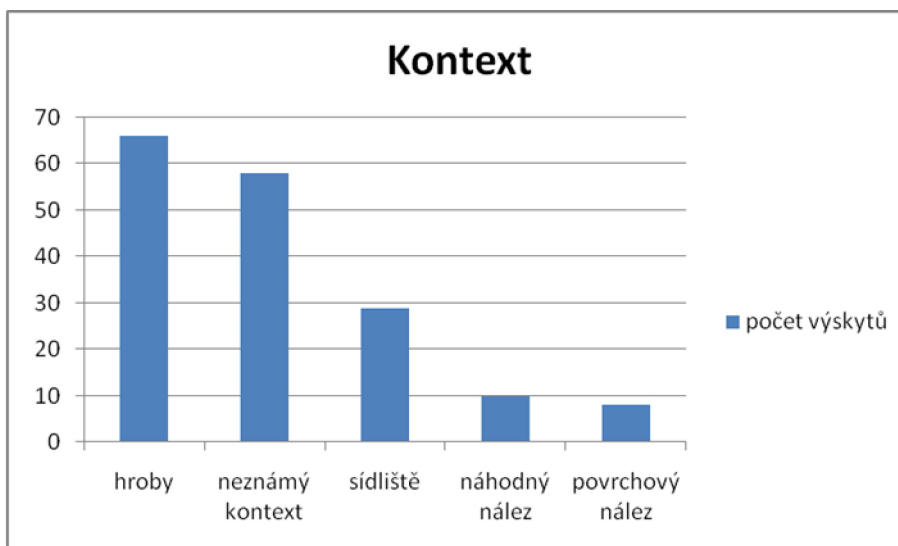
Mapa 2: Rozmístění lokalit podle datace

Mapa 3: Rozložení lokalit podle kontextu

6.2 8.2 Nálezový kontext

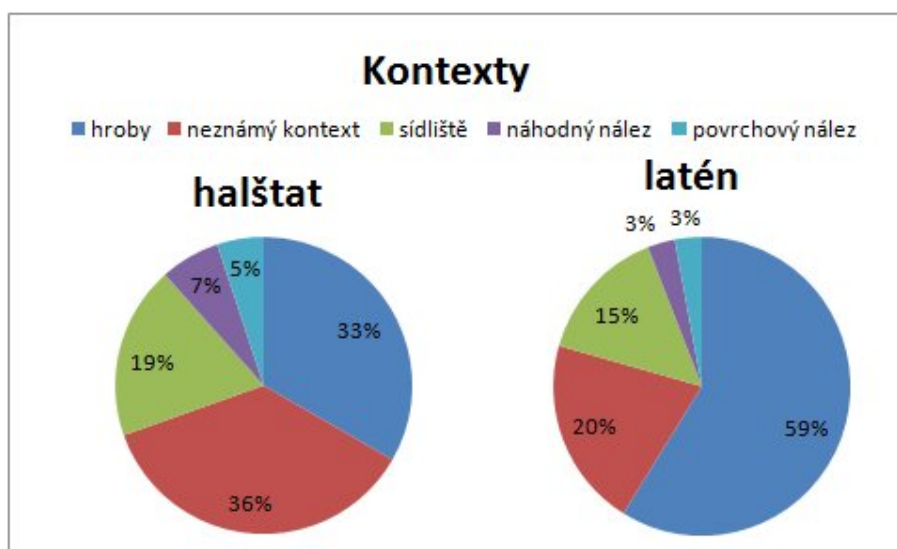
Podívejme se nyní na kontext, ve kterém se korálky nacházejí. V prvním grafu vidíme souhrnné počty pro kontexty hrob, sídliště, náhodný nález, povrchový nález a nezjištěný kontext. Z grafu jasně vyplývá, velké procento neznámého, nebo nesnadno určitelného kontextu, jak vidíme (Graf 2) zvláště v halštatu.

Graf 1: Druhy kontextů a jejich počet v Čechách

Kontext	Počet celkem	Halštát	Latén
hroby	66	46	20
neznámý kontext	57	50	7
sídliště	31	26	5
náhodný nález	10	9	1
povrchový nález	8	7	1

Tabulka 2: Druhy kontextů

Graf 2: Druhy kontextů a jejich výskyt v době halštatské a laténské

Z interpretovaných kontextů, velmi výrazně převládají hrobové nálezy. Je však potřeba zvážit okolnost, že při exkavaci hrobové výbavy bývá věnována mnohem větší pozornost i menším artefaktům, nežli tomu bývá při výzkumu sídliště, zvláště není-li aplikováno prosívání či proplavení sedimentů.

6.2.1 Pohřební kontexty

Je potřeba zvážit výsledky v souvislosti s pohřbím ritem v období HaD – LTA a období LTB-C, ve kterém se ritus od předchozího období odlišuje. V období HaD2 – LTA se vyskytují pohřby pod mohylami, převážně žárové, kostrové pouze ve velkých komorových tzv. knížecích mohylách. V západních Čechách nebyly mohyly budovány nově, pohřby byly ukládány dodatečně do mohyl starších. Výbava velkých mohyl byla bohatá, bohaté mužské hroby obsahovaly vozy, koňské postroje a zbraně. Jak mužské tak ženské hroby obsahovaly spony a další osobní ozdoby, převážně kruhový šperk, a menší počet keramických nádob. Malé mohyly obsahovaly většinou jen urnu. (Venclová 2008, 140)

Vedle mohylového pohřbívání se uplatňují ploché žárové hroby. Tyto hroby měly dvě základní varianty: hroby v jamce a hroby uložené na úrovni. Hroby v jamce obsahovaly spálené kůstky uložené v jamce nebo v nádobě překryté miskou, často se v těchto hrobech vyskytuje další keramika. Hroby uložené na úrovni obsahovaly popel i inventář volně rozložený, nijak nechráněný. Většina plochých žárových hrobů obsahovala keramické nádoby v menších počtech, dále spony, bronzové a železné náramky, nákrčníky, či opaskové zápony. V ženských a dětských hrobech se vyskytují náhrdelníky ze skleněných a jantarových perel. V mužských hrobech železné zbraně nebo části postroje. (Venclová 2008, 141-143)

V ojedinělých případech se již od LTA se začíná prosazovat kostrový ritus, který se plně uplatňuje až v období LT B1 a trvá až do období LT C1, kdy

je opět nahrazen ritem žárovým. Kostrové pohřby jsou uloženy v natažené poloze na zádech s hlavou k severu. Hrobová výbava odpovídá pohlaví, věku, rodinnému stavu a společenskému postavení pohřbeného. Zde jsou základní garnitury: Muži se zbraněmi: hrob obsahoval železný meč, kopí a štít, opasek, železné spony, někdy železný či bronzový náramek. Muži beze zbraně: takovému hrobě byla pouze železná spona, či v některých případech náramek. Ženy s početnou výbavou: tyto ženské hroby obsahovaly bronzové nánožníky, nákrčník, bronzové spony, prsteny, párově nošené náramky, v mladším období i náramky ze železa, švartny nebo skla a opasek. Ženy s nepočetnou výbavou: tyto hroby obsahovaly náramky a železné spony. (Venclová 2008b, 86)

Materiál	halštát	latén	Celkový počet
bronz	23	38	61
jantar	0	1	1
keramika	39	4	43
sklo	79	7	86
železo	9	6	15

Tabulka 3: Hrobové nálezy dalších artefaktů, za sklo jsou v této tabulce označeny pouze ostatní skleněné artefakty, mimo korálky s očky.

Pokud se podíváme pouze na hrobové nálezy, vidíme největší rozdíly mezi halštatem a laténem ve výskytu skleněných a keramických artefaktů. U keramiky je toto dáno především pohřebním ritem, u korálků je tato situace způsobná spíše kvantitativní změnou ve způsobu užívání skleněných korálků. Nejstarší korálky se nacházely v náhrdelníku, postupně se však začaly vyskytovat jednotlivě. (Venclová 1990, 75, 77) Toto mohlo být způsobeno tím, že mladší korálky, které nebyly tak precizně vytvořeny (Venclová 1990, 77) přestaly být luxusním zbožím ukazujícím prestiž natolik, že se staly obyčejným šperkem, nebo amuletem, který byl pak nošen spíše pro svoji magickou funkci než estetickou hodnou.

Nyní se podíváme na hrobovou výbavu našeho souboru. Pokud byly korálky s očky známkou prestiže, zajisté by se ocitly v honosnějších hrobech s početnější výbavou. Jako hrob s početnou výbavou pro tento soubor definujeme

takový hrob, ve kterém se mimo korálku s očky našly alespoň tři další artefakty, mimo korálků s očky, alespoň dvou různých kategorií.

Takových hrobů vidíme (Tabulka 1 a 2) v době halštatské 7 z 23. V době laténské 6 ze 13. Početnost korálků sice v době laténské v hrobech klesá, nicméně se vyskytují častěji v hrobech s početnější výbavou, než v halštatu, což je dáno především pohřebním ritem.

Halštat						
Katastrální území	Celkem	bronz	keramika	sklo	železo	korálky s očky
Cítoliby	5	1	1			3
Dobšice	13			8		5
Horní Lochov	18			1		17
Hradiště	3		1			2
Chrástovice	4		1			3
Láz	3		1	1		1
Lochovice	7	3	3			1
Manětín Hrádek	34		10	2	4	18
Mlčechvosty	4		1			3
Nynice	71	5	4	34		28
Pátek	9			1		8
Platěnice	25		8	3		14
Plzeň Doubravka	16			2		14
Postoloprty	5	1				4
Praha - Bubeneč	12	2				10
Praha - Řeporyje	4	3				1
Svijany	2		1			1
Štáhlavice	3		1		1	1
Těšínov	29	3	1	13	2	10
Tvršice	6	1	1		1	3
Věvrov	3	1	1			1
Vícenice	6	2	1			3
Žákava	8	1	3		1	3

Tabulka 4 : Halštatské lokality s artefakty v hrobovém kontextu

Latén								
Katastrální území	celkem	bronz	jantar	keramika	sapropelit	sklo	železo	korálky s očky
Bezdědovice	8	3					3	2
Hostomice	5	2				1		2
Hrušovany	4	2						2
Kadov	3	1				1		1
Kšice	4	1		1				2
Kundratice	2			1				1
Letky	5	3					1	1
Libkovice	14	5	1		1		1	6
Lisovice	3	2						1
Lounky	5	3						2
Modlany	7	4			1		1	1
Obříství	6					2		4
Slaný	14	9		1		3		1
Těšínov	11			1				10
Zábrdovice	2	1						1

Tabulka 5: laténské lokality s artefakty v hrobovém kontextu

Antropologicky určené pohřby, u kterých se korálky s očky nacházejí, jsou většinou ženské, nebo dětské. (Venclová 2008, 142) Také ve všech čtyřech případech, kdy je v naší databázi určeno pohlaví, je to vždy žena. Také u dalších dvou případů kdy nemáme určené pohlaví, ale víme pouze, že byl v hrobě uložen dospělý a dítě, můžeme uvažovat na společný pohřeb matka- dítě, tudíž i v těchto případech můžeme uvažovat o ženě.

V takovémto případě korálky odpovídají oběma symbolickým teoriím. První, související s evil eye, považuje ženy a děti za skupinu nejvíce ohroženou negativními vlivy evil eye a proto potřebují specifickou ochranu ve formě amuletů. Druhá, související s luno-solární symbolikou, spatřuje paralelu mezi některými bohyněmi a okem. Nálezy korálků s očkem, které mohou souviset s takovouto bohyní, by se pak logicky nacházely v ženských hrobech. V případě že by korálek s očkem byl artefaktem vázající se k ženě, mohl být také pouze estetickým doplňkem.

6.2.2 Sídlištní kontexty

Avšak ani procento sídlištních nálezů není zanedbatelné, a mohli bychom uvažovat také o tom, že korálky nebyly tak vzácné, aby nemohly být odloženy, odhozeny či možná ztraceny na sídlišti. Pro ověření hypotézy, že mohly být umístěny na specifických místech v osadě či domu (např. jako ochrana před evil eye či ozdobu) chybí přesnější informace.

Zajímavý je v tomto ohledu stavba D nacházející se na Akropoli hradiště Závist, u které se předpokládá její kultovní funkce. Mimo korálku s očky zde byla nalezena soška nejspíše kance, monidol a keramická deska interpretovaná jako oltářík. (Drda, Rybová 2008, 47) Zde můžeme předpokládat, že korálek s očky by se na takovémto místě nenašel náhodou, pokud by byl pouhou ozdobou, která nenese žádný symbolický smysl.

6.3 Ostatní druhy artefaktů

V této podkapitole se podíváme na ostatní druhy artefaktů, aniž bychom rozlišovali jejich kontext. Je to zejména z důvodů velkého počtu neznámého nebo obtížně zjištělného kontextu (povrchový nález, náhodný nález) kdyby byly vyhodnocovány artefakty pouze z hrobů a sídlišť, informace které bychom získali by byly zkreslené. Např. velké počty modrých korálků pocházejí z neznámého kontextu, jak můžeme vidět na případě 65 korálků ze Žatce. Nezařazení takovýchto nálezů by nám pak mohlo zkreslit představu o barevném složení korálků vyskytujících se společně s korálky s očky.

Pokud se podíváme na složení jednotlivých druhů artefaktů, vyskytujících se celkově v souboru (Tabulka 6) které se vyskytují společně (nejen v hrobech) s korálky s očky, na prvním místě převládají skleněné artefakty, dále pak bronz keramika a železo. Ostatní nálezy se vyskytují spíše výjimečně. Skleněnými artefakty jsou v této tabulce (Tabulka 6) míněny všechny skleněné artefakty mimo korálků s očky.

Materiál	Počty
sklo	206
bronz	87
keramika	49
železo	33
sapropelit	3
jantar	3

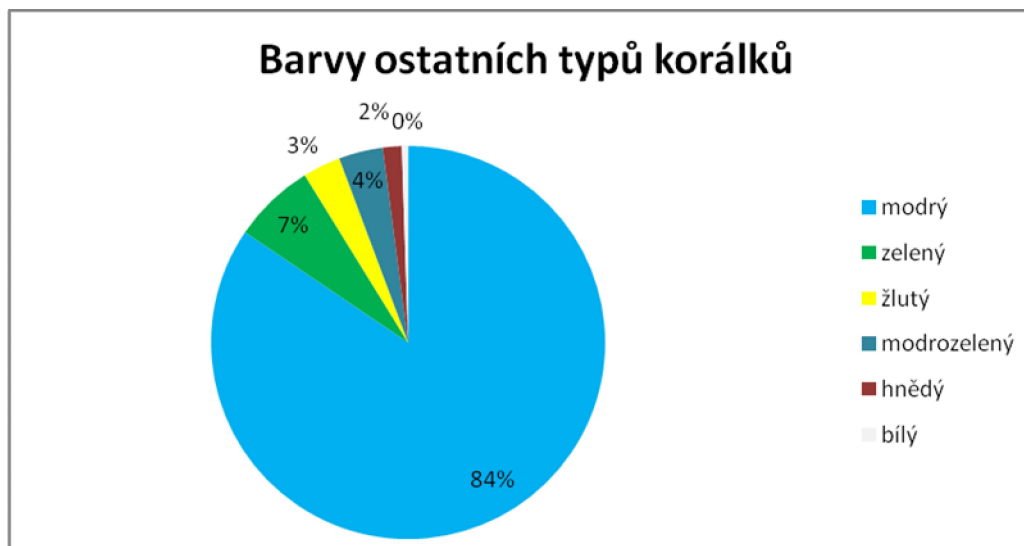
Tabulka 6: Celkové počty artefaktů, které se vyskytují společně s korálky v očky

6.3.1 Sklo

Podíváme se nyní podrobněji na jednotlivé druhy artefaktů. Jako první, nejvíce zastoupenou skupinou jsou skleněné artefakty. Z 206 artefaktů tvoří 200 korálků a 6 náramků, náramky se vyskytují teprve od doby laténské LTB. Náramky představují zanedbatelné procento skleněných nálezů, vyskytujících se společně s korálky s očky a proto se zaměříme ve skleněných nálezech na korálky.

Další korálky	Počty výskytu
modrý	165
zelený	13
žlutý	6
modrozelený	6
hnědý	3
bílý	1

Tabulka 7: Barvené složení korálků, mimo korálků s očky

Graf 3: Barevné složení ostatních typů korálek, mimo korálky s očky, u bílého korálku je výskyt menší než 0,5 % a proto byl zaokrouhlen dolu

U ostatních typů korálek, mimo korálek s očky je převládající barvou modrá. Tato skutečnost by mohla odkazovat k první, stávající symbolické teorii, neboť barva, chránící proti evil eye je modrá nebo červená. K tomuto odkazují i dva nálezy z Polerad a Dobšic (Venclová 1990, 135, Dubský 1949, 342), kde se vyskytly korálky s červenohnědým a červenobílým očkem.

6.3.2 Bronz

Další skupinou nálezů jsou bronzové artefakty. V následující tabulce (Tabulka 8) uvádíme pouze typy s četností tří a více kusů, ostatní artefakty jsou spíše výjimkou. Největší procento nálezů tvoří náramky, z celkových 73 bronzových nálezů je jich 39, což je více než polovina. Ze 87 je jich 61 z pohřebních kontextů, a lze tedy předpokládat, že souvisejí s pohřebním rituálem zřejmě více než s vlastními korálky s očky. Korálky nalezené v dalších kontextech – 14 artefaktů z hradiště Závist, 4 artefakty pocházející ze sídliště, 7 artefaktů z náhodných kontextů a jeden neznámý.

Bronzový artefakt	Počty
Náramek	40
Spona	12
Kruh	8
Prsten	5

Tabulka 8: Druhy bronzových artefaktů

6.3.3 Keramika

Další skupinou artefaktů je keramika. Pro nás je zajímavá především proto, že souvisí s polohou korálek s očky v kontextu. Informace se nám podařilo získat u 33 korálek, z osmi různých, ovšem pouze ze žárových hrobů. Jak vidíme z tabulky (Tabulka 9), ve všech těchto případech korálky souvisí s keramickými nádobami nalezenými v hrobě.

Poloha v kontextu	Počet případů
v nádobě	24
kolem nádoby	7
pod nádobou	2

Tabulka 9: Poloha korálek s očky v kontextu žárového hrobu

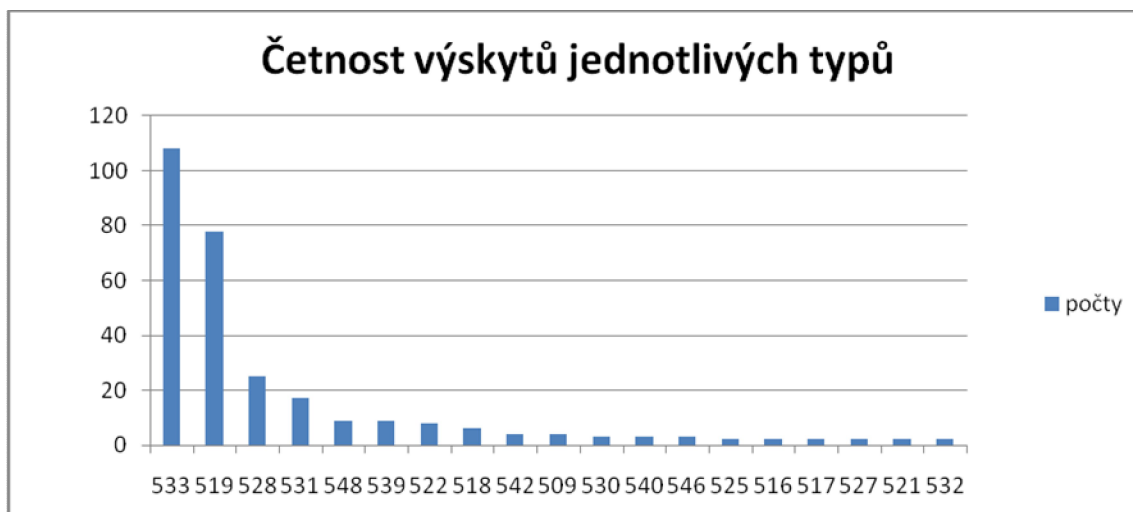
Nejčastěji se korálky s očky nacházejí v nádobě, v některých případech přímo s pohřbem, jako to vidíme v případě Platěnic. (Píč 1903, 486-7)

6.4 Korálky s očky

A teď již k samotným korálkům s očky. Následující tabulka (tabulka 10) graf (Graf 4) ukazují výskyty jednotlivých typů korálek s očky, v tabulce i grafu jsou zaznamenány pouze typy, ke kterým náleží dva a více korálek nalezených v Čechách. Typy 501-508, 510-515, 520, 523-524, 526, 534-538, 541, 547, 549, 551 se vyskytují pouze s četností 1 a proto nejsou v tabulce (tabulka 10) uvedeny.

Typ	Počet výskytů
533	108
519	78
528	25
531	17
548	9
539	9
522	8
518	6
542	4
509	4
530	3
540	3
546	3
525	2
516	2
517	2
527	2
521	2
532	2

Tabulka 10: Typy korálek s očky s četností větší než 2 výskyty

Graf 4 : Četnost výskytů jednotlivých typů korálek s očky

V obrazové příloze (Obrázek 1) tři nejrozšířenějších typů korálek s očky. (Venclová 1990, 327)

Obr. 1 : Tři nejrozšířenější typy korálek s očky

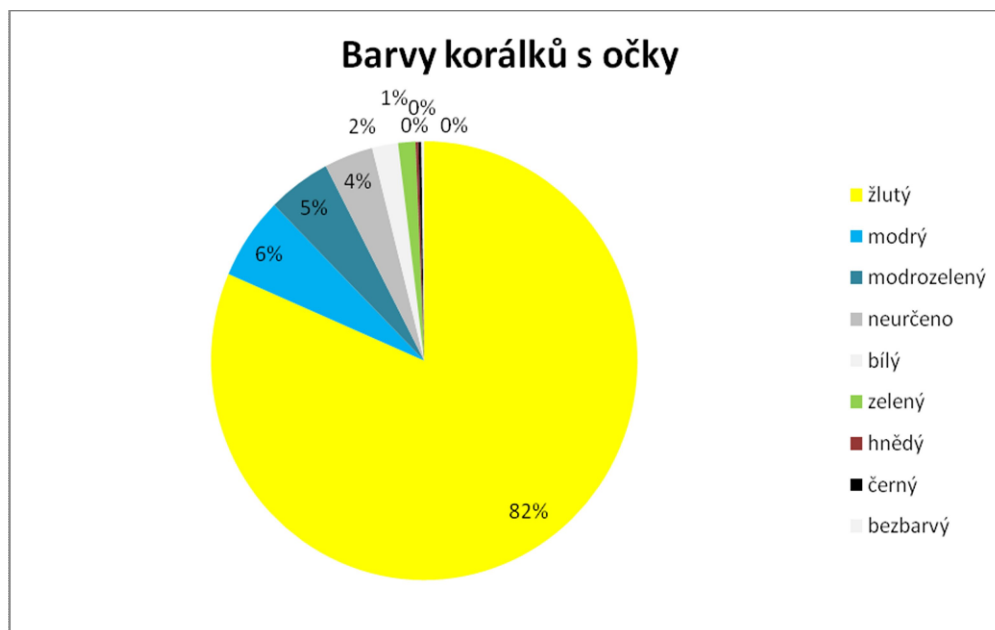
Jak vidíme, všechny tři nejrozšířenější typy 533, 519 a 528 jsou z opakního žlutého skla, s modrobílými očky. První dva typy mají dva páry po čtyřech očkách, třetí pak očka čtyři.

6.4.1 Barva

V následující tabulce a grafu můžeme vidět, v jakých barvách se korálky s očky v Čechách vyskytují.

Barva korálku	Počet
žlutý	374
modrý	28
modrozelený	22
neurčeno	17
bílý	9
zelený	6
hnědý	1
černý	1
bezbarvé sklo	1

Tabulka 11: Barvy korálek s očky a jejich četnost

Graf 5: Výskyty barev na korálkách s očky, u hnědého, černého a bezbarvého korálku, kde bylo procento nižší než 0.5, bylo procento zaokrouhleno dolů

Jak vidíme, u korálků s očky v dřtivé většině převládá žlutá barva. Toto by mohlo odpovídat spojení korálků a sluneční symboliky. Na druhém a třetím místě, ovšem v mnohem menších procentech výskytu jsou modré a modrozelené korálky. Žluté korálky mohly být spojeny se solární symbolikou, korálky dalších barev mohly mít symbolický význam zcela jiný, mohly chránit před evil eye nebo souviset se symbolikou vody, která je úzce spřízněna se symbolikou solární.

6.4.2 Počty oček a počet vrstev

Na korálkách se vyskytují tři až osm oček s různými počty vrstev. Nejrozšířenější je, s dřtivou většinou výskyt osmi oček, méně pak výskyt oček čtyř. Tomu odpovídají i tři nejrozšířenější typy – 533, 519, 528, první dva mají dva páry po čtyřech očkách, třetí čtyři.

Počet oček	Počet výskytů
8	209
4	47
5	23
7	11
6	10
3	8

Tabulka 12: Počty oček a jejich četnost

Čtyřka a potažmo její násobek osmička jsou čísla spojená se sluneční symbolikou. Čtyřka je zároveň násobek lunárního čísla dva a spojuje v sobě luno-solární symboliku. Zde je zajímavé si povšimnout i geometrických obrazců, které tvoří korálky při pohledu z horního pohledu. U korálků se třemi očky můžeme spatřit trojúhelník, u korálků se čtyřmi a osmi očky čtverec, a nakonec pětiúhelník u korálků s pěti očky. Tvar odlišující se od kruhovitěho tvaru je způsoben počtem vrstev, je to tedy technologická záležitost, nicméně právě z toho důvodu mohly být očka sestavena z více vrstev, aby vznikl požadovaný tvar. Neboť geometrie není pouze estetickou záležitostí, ale také záležitostí symbolickou. Trojúhelník souvisí se solárním číslem tři, čtyřka je násobení lunárního čísla dvě a pětka v sobě spojuje jak solární tak lunární symboliku. Nejen počet oček ale i tvar nás tedy odkazuje k symbolice čísel, která se váže na luno-solární symboliku.

U počtu vrstev (Tabulka 13) můžeme sledovat jak podobnou tendenci, tak násobení slunečního čísla tři.

Počet vrstev	Počet výskytů
6	171
4	110
8	18
2	6
3	2
7	1

Tabulka 13: Počty vrstev v očku a jejich výskyt

7 ZÁVĚR

Do budoucna je potřeba více se věnovat výzkumu pravěkých skleněných korálek, neboť nejaktuálnější publikací zůstává *Prehistoric glass in Bohemia* z roku 1990. Od této doby v Čechách nepřišla téměř žádná literatura týkající se pravěkých korálek s očky.

Tato práce se pokusila zrevidovat stávající symbolickou teorii spojenou s korálky a očky a nastínit alternativní hypotézu o jejich symbolickém smyslu. Mimo jiné také zmínit možný nesymbolický aspekt, který mohly korálky s očky mít. Ačkoliv byly všechny tři (hypotéza o nesymbolickém smyslu a dvě o symbolickém) hypotézy detailně teoreticky rozebrány, empiricky nemohla být žádná z nich jednoznačně podpořena ani falzifikována. Přesto však můžeme na základě empirických dat říci, že by s dalšími výzkumy bylo možné jednu z teorií podpořit, neboť korálek je sice nalezeno dostatek, ale chybí k nim detailnější informace, například antropologické určení pohlaví pochovaného jedince v hrobě.

Přesto však máme skupinu informací empiricky danou – barva, počet vrstev, ze kterých je složeno očko, a počet oček. Tato data sice můžeme porovnávat se symbolikou, ale i v tomto případě není možné hypotézy o symbolice verifikovat či falsifikovat. Jako například v případě symboliky barev v kontextu keltské kultury.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že studium symboliky korálek s očky není možné a že jediná potvrditelná funkce je funkce estetická, přesto nám některé informace naznačují možnost symbolického výkladu, například nenáhodná forma očka, která se udržela od pravěku až do dnešní doby. Zajisté, symbolika korálek s očky je arbitrární a zajisté se měnila v souvislosti s kulturním kontextem či obdobím. Myslím si tedy, že korálek s očkem nese určitou symbolickou informaci, a stejně jako v dnešní době byl i v pravěku víc než pouhou ozdobou plnící pouze estetickou funkci.

8 LITERATURA

- Alford, M. 1886: Needlework as art. London.
- Becker, U. 2002: Slovník symbolů. Praha.
- Bouzek, J. 2009: Keltové českých zemí v evropském kontextu. Praha.
- Budge, E. A.W. 1904: The Gods of the Egyptians, London.
- Cappannari, S. C. 1976: The Mediteranean. In C. Maloney (ed.), The Evil eye. New York. s. 1-17.
- Déchelette, J. 1927: Manuel d'archeologique prehistorique, celtique et gallo-romain. Paris.
- Domečka, L. 1914: Zpráva o předhistorických nálezech v Lípě, PA XXVI, s. 104-106.
- Dionisopoulos-Mass, R. 1976: Greece. In C. Maloney (ed.), The Evil eye. New York. s. 42-63.
- Drahotová, O. 2005: Historie sklářské výroby v českých zemích, 1.díl. Praha
- Drda, P. Rybová, A. 2008: Akropole na hradišti Závist v 6. - 4. stol. př. Kr. Praha.
- Dubin, L.S. 2006: The history of beads, London.
- Dubský, B, 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.
- Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.
- Green, M. 1992: Keltské mýty. Praha.
- Green, M. 2001: Symbols and image in celtic religion art. London.
- Heinz, S. 2002: Keltské symboly. Praha.
- Chytráček, M. Chvojka, O. John, J. Michálek J. 2009: Halštatský kultovní areál na vrchu Burkovák u Nemějic, Archeologické rozhledy LXI, s. 183–217.
- Jiráň, L. (a kol.)2008: Doba bronzová. Archeologie pravěkých Čech 5. Praha.
- Kunter, K. 1995: Glassperlen der vorrömischen Eisenzeit. Lahn.

- Lengyel, L. 2010: Tajemství Keltů. Praha.
- Ludikovský, K. 1968: Výzkum na keltském sídlišti v Mistříně, Přehled výzkumů 1976. Brno.
- Lurker, M. 2003: Lexikon bohů a symbolů starých Egyptanů : průvodce mystickým a magickým světem Egypta, Praha.
- Maloney, C. 1976: India. In C. Maloney (ed.), The Evil eye. New York. s. 102-149.
- Moss, L. 1976: The Mediterranean. In C. Maloney (ed.), The Evil eye. New York. s. 1-17.
- Neustupný, E. (a kol.). 2008: Eneolit. Archeologie pravěkých Čech 4. Praha.
- Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. 2007: Neolit. Archeologie pravěkých Čech 3. Praha.
- Píč, J.L. 1903: Nový typ Žárových hrobů v Čechách, PA XX. S 467-508.
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.
- Puhvel, J. 1997: Srovnávací mytologie, Praha.
- Roberts, J.M. 1976: . In C.Maloney (ed.), The Evil eye. New York. s. 233-279.
- Soudská, E. 2004: Manětín hrádek. Praha.
- Spooner, B. 1976: Arabs and Iran. In C. Maloney (ed.), The Evil eye. New York. s. 76-85.
- Swiderski, R. 1976: Italian-American. In C. Maloney (ed.), The Evil eye. New York. s. 28-42.
- Vencl, S. (ed.) – Fridrich, J. 2007: Paleolit a mezolit. Archeologie pravěkých Čech 2. Praha
- Venclová, N 1974: Skleněné maskovité korálky a jejich deriváty ve střední Evropě, Archeologické rozhledy Roč. 26, s. 593-602
- Venclová, N. 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.

Venclová, N. 2003: Praveké sklo ve sbírkách městského muzea v Čelákovících. In Historické sklo 3. Čelákovice. s. 71-80.

Venclová, N. (a kol.)2008: Doba halštatská. Archeologie pravěkých Čech 6. Praha.

Venclová, N. (a kol.)2008b: Doba laténská. Archeologie pravěkých Čech 7. Praha.

Vlčková, J. 2002: Encyklopedie keltské mytologie, Praha.

Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.

9 PŘÍLOHY

9.1 Seznam grafů, tabulek a obrázků v textu

Tabulka 1: Rozmístění Rozložení lokalit podle krajů

Mapa 1: Rozmístění lokalit v Čechách

Mapa 2: Rozmístění lokalit podle datace

Mapa 3: Rozmístění lokalit podle kontextu

Graf 1: Druhy kontextů a jejich počet v Čechách

Tabulka 2: Druhy kontextů

Graf 2: Druhy kontextů a jejich výskyt v době halštatské a laténské

Tabulka 3: Hrobové nálezy dalších artefaktů

Tabulka 4 : Halštatské lokality s artefakty v hrobovém kontextu

Tabulka 5: laténské lokality s artefakty v hrobovém kontextu

Tabulka 6: Celkové počty artefaktů, které se vyskytují společně s korálky v očky

Tabulka 7: Barvené složení korálků, mimo korálků s očky

Graf 3: Barevné složení ostatních typů korálků

Tabulka 8: Druhy bronzových artefaktů

Tabulka 9: Poloha korálků s očky v kontextu žárového hrobu

Tabulka 10: Typy korálků s očky s četností větší než 2 výskyty

Graf 4 : Četnost výskytů jednotlivých typů korálků s očky

Obrázek 1 : Tři nejrozšířenější typy korálek s očky

Tabulka 11: Barvy korálek s očky a jejich četnost

Graf 5: Výskyty barev na korálcích s očky

Tabulka 12: Počty oček a jejich četnost

Tabulka 13: Počty vrstev v očku a jejich výskyt

9.2 Přílohy

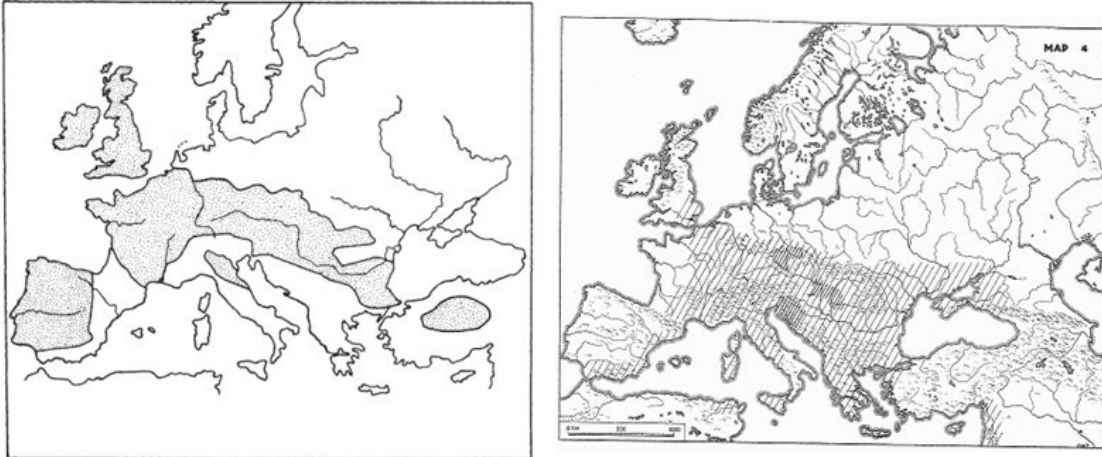
Příloha 1: Kamenné korálky s očky ze Středomořských a Evropských lokalit datované 700-200 př. K., (Dubin 2006, 306) ; str. 12

Příloha 2: Korálek s očky z Víčenic, typ 531 okr. Klatovy (Venclová 2008, příl. 13) ; str. 13

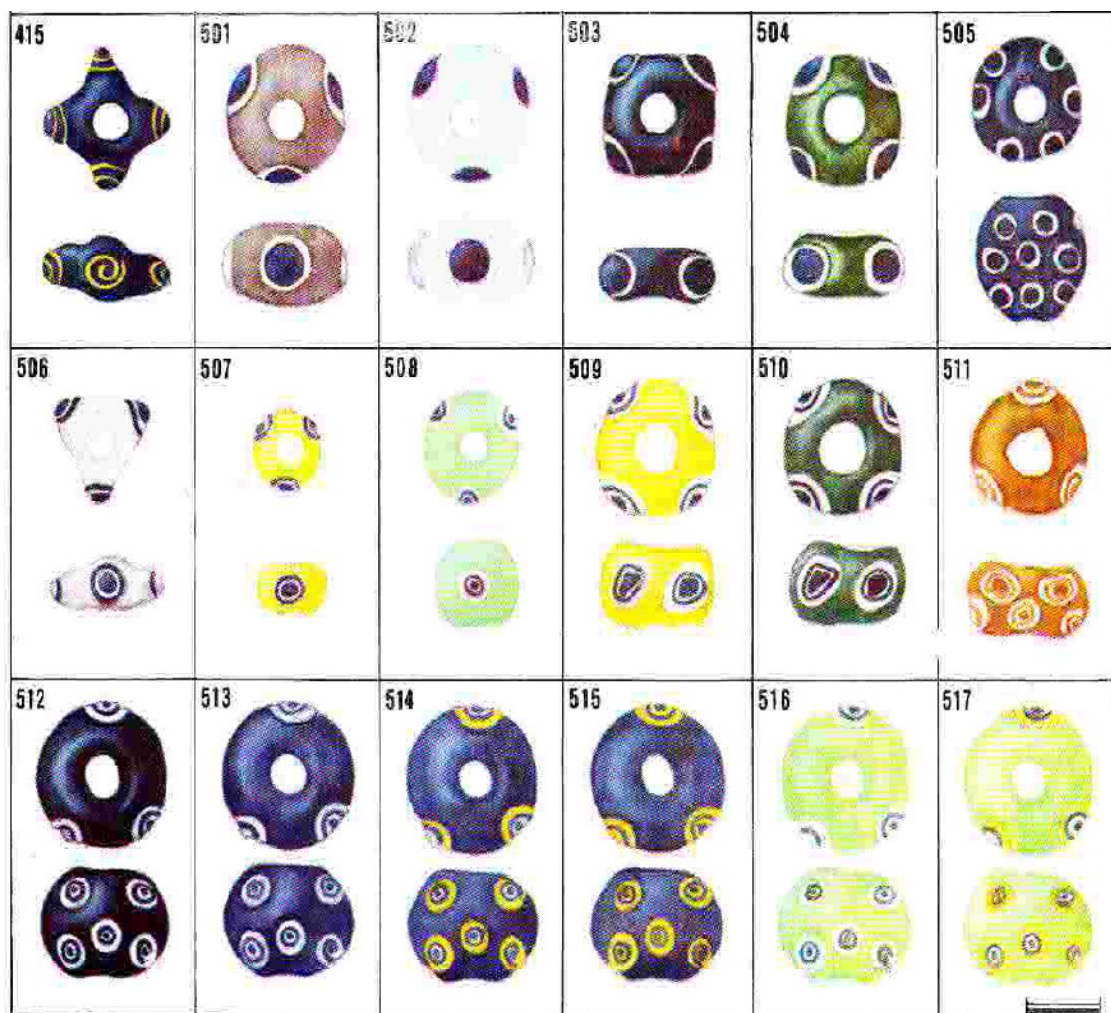
Příloha 3: Mapa 1 osídlení Evropy Kelty (Green 2004, 2) mapa 2 rozšíření korálek s očky (Venclová 1990, 405); str. 26

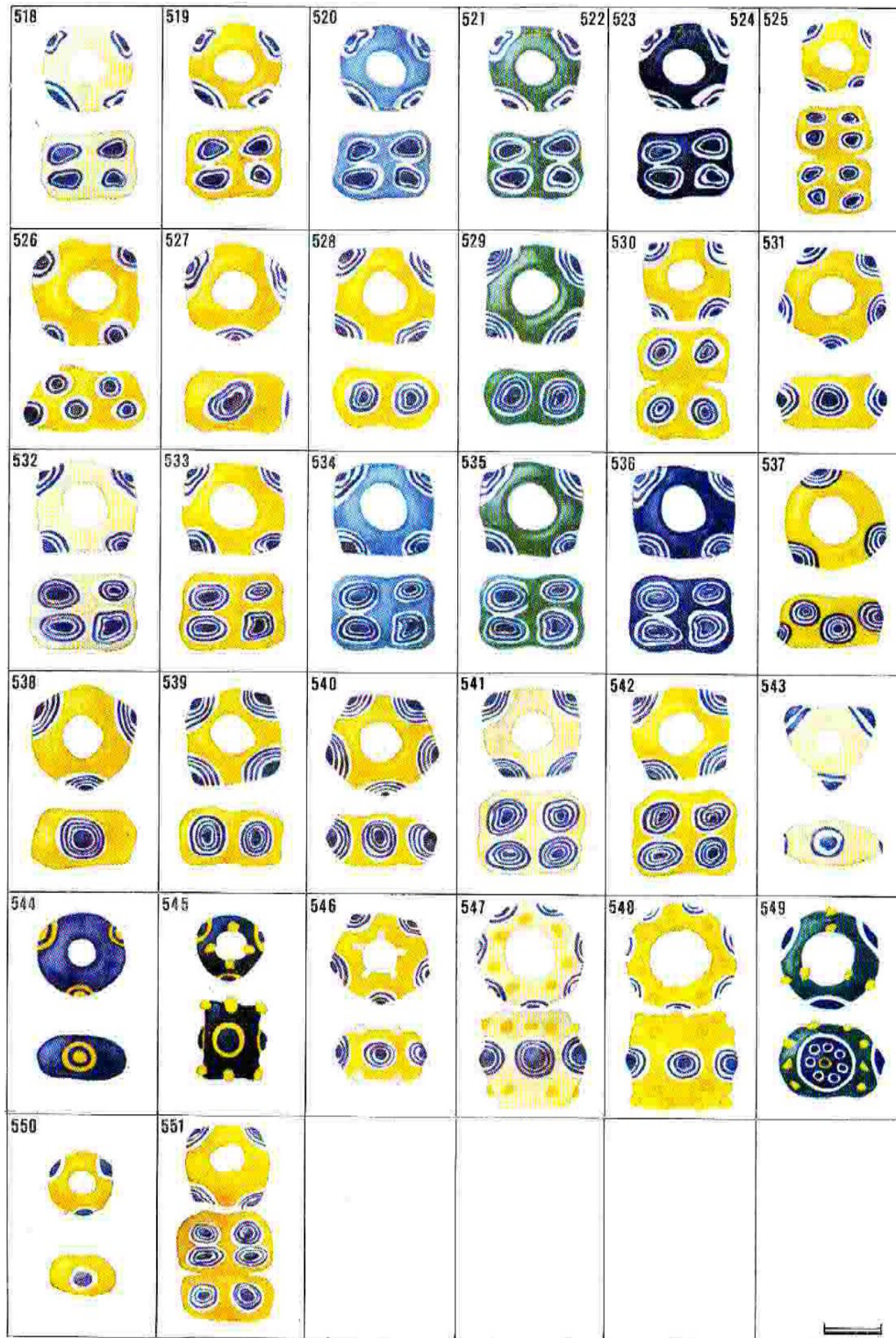

Příloha 4: Současný turecký „korálek“ (závěsek) s očkem; str 27

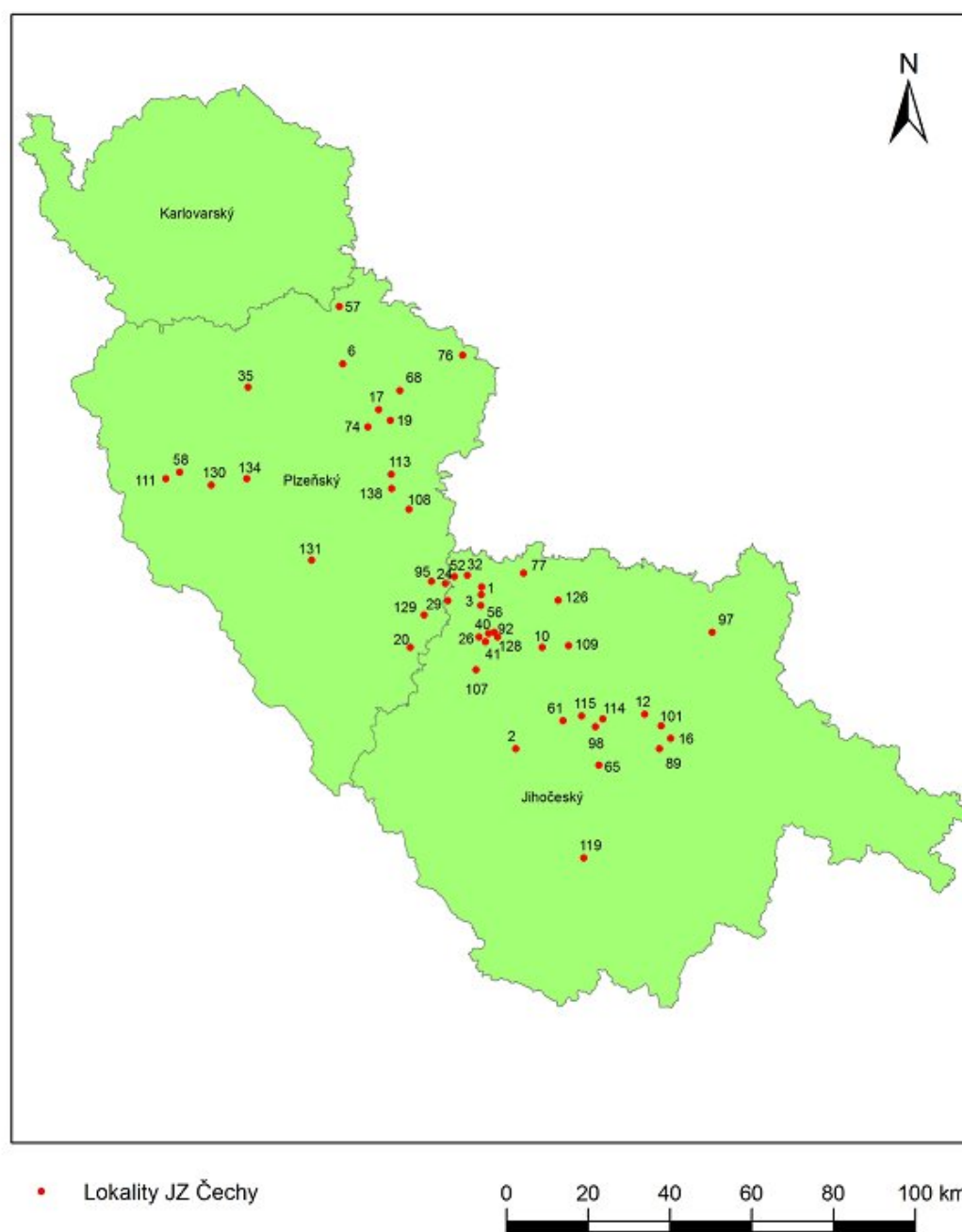
Příloha 5: Obrazová příloha korálky s očky dle Venclové (1990) ;
str. 56

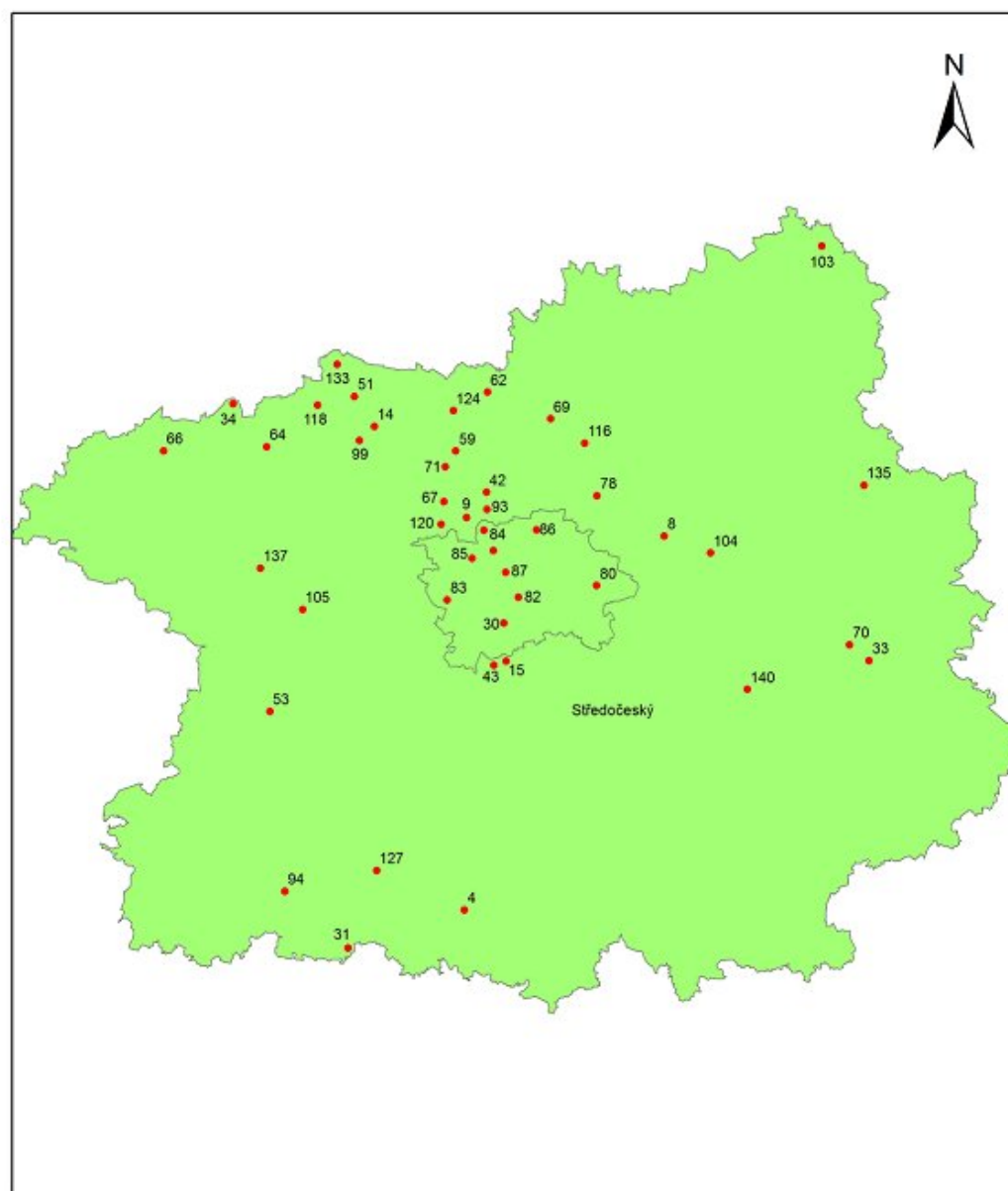

Příloha 6: Jednotlivé kraje podle lokalit; str. 58

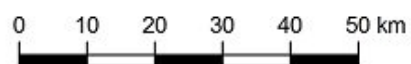
Seznam lokalit v JZ Čechách

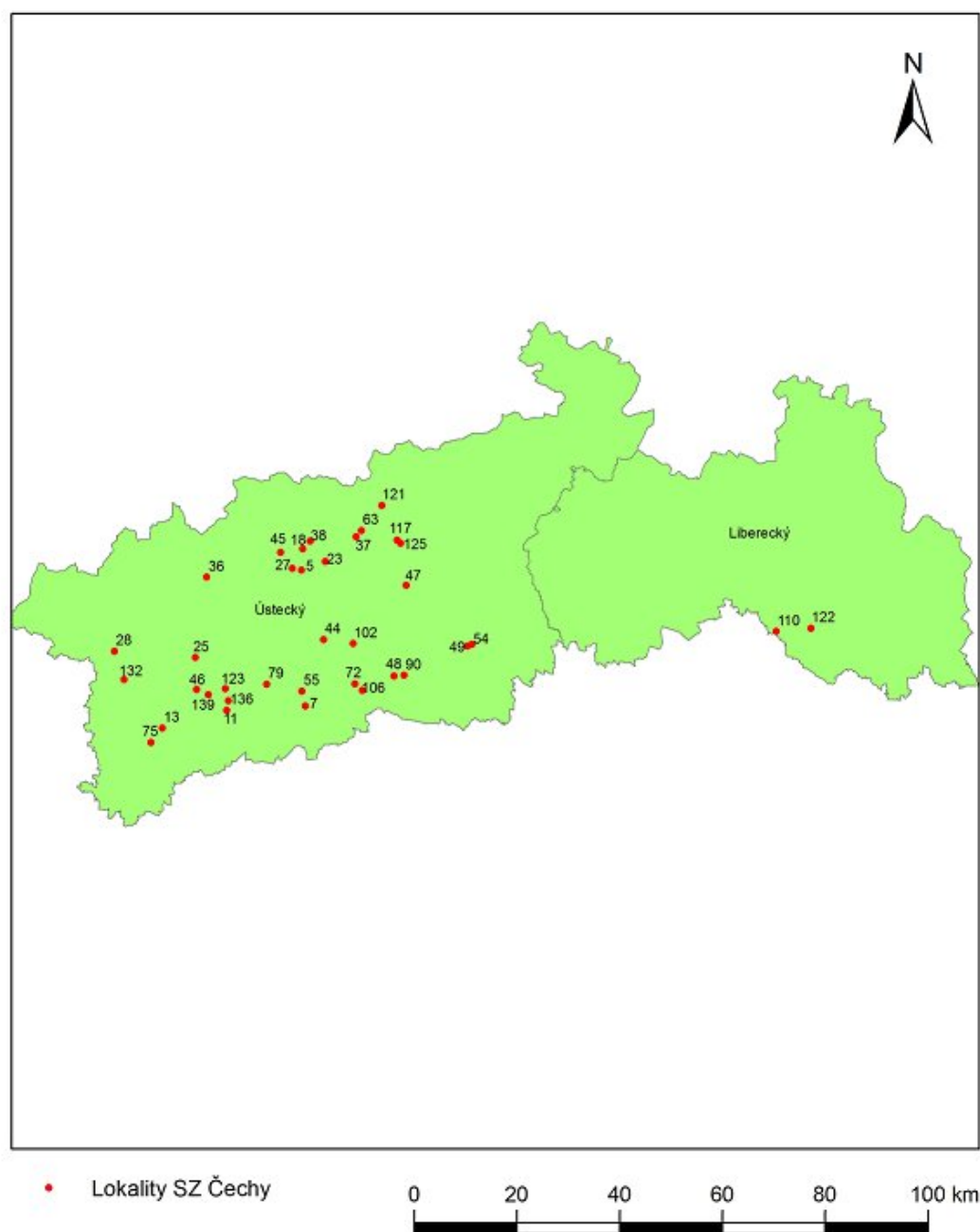
Seznam lokalit ve středních Čechách

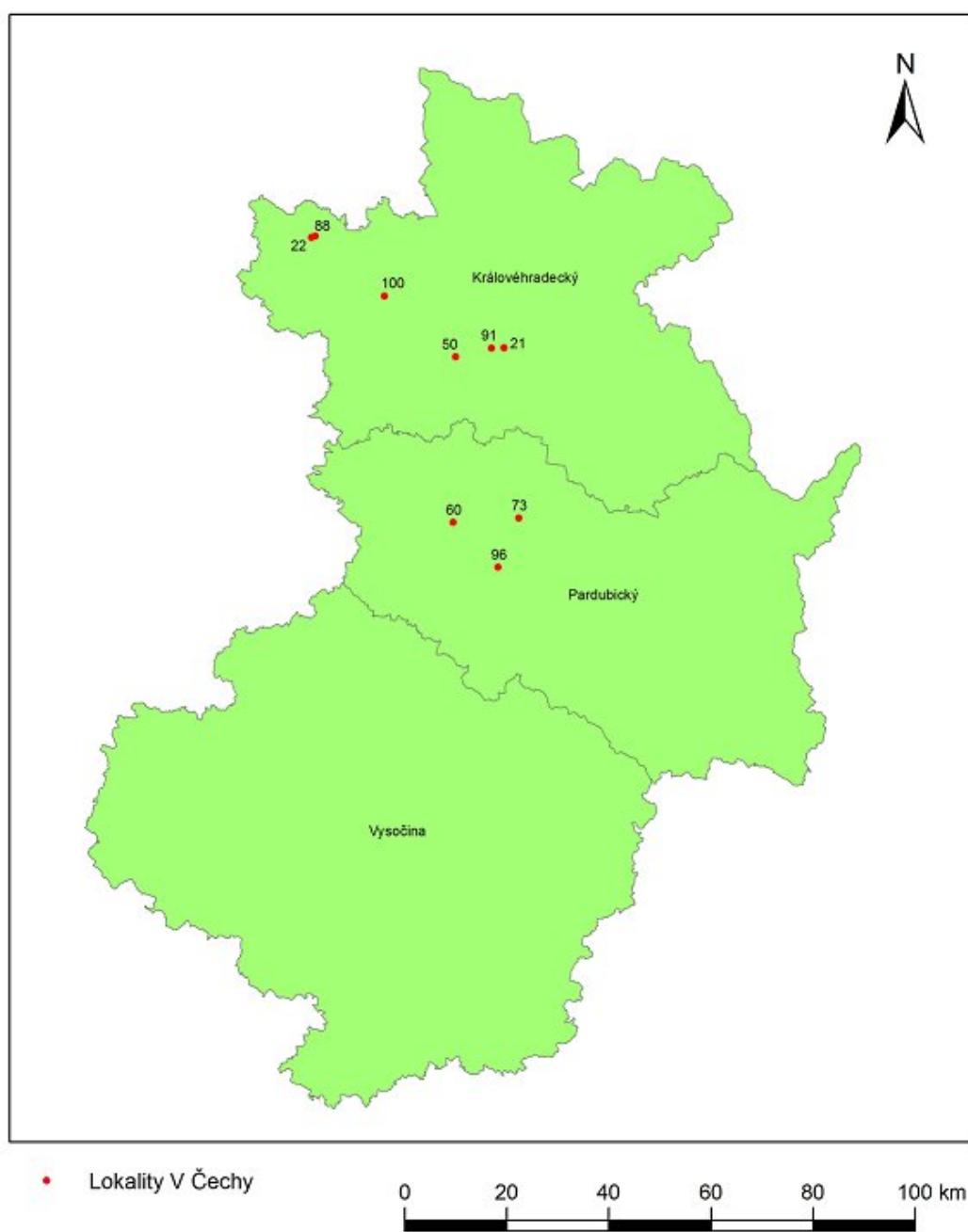
• Lokality Střední Čechy

Seznam lokalit v severozápadních Čechách

Seznam lokalit ve východních Čechách

10 RESUMÉ

This work deals with The symbolism of glass eye beads in Iron Age. This work could revise the present theory of symbolism and brings a new teory of symbolism.

Present theory is connected with faith in evil eye. Evil eye is a power or demon, which strikes someone or something, that this person can die and thing can be broken. People in todays Turkey use blue glass eye beads as protection and this is the reason, for considering the prehistoric glass eye beads as similar talisman. New theory connects eye beads and solar symbolism, or luno-solar symbolism. It is because circullar symbol on eye beads can have connection with solar circle or Wheel, and eye can be in relationship with sun or moon like sky-eyes.

This work cannot be strictly theoretic. Second part of this work is based on databaze which is made by Access 2007. This databaze includes 470 glass eye beads, from 140 sites. Types of beads are categorized according to clasifical system by Natalie Venclová, who is the biggest expert on prehistoric glass beads in the Czech Republic and one from the most important scientist in this discipline in Europe. Basic publication for this work is catalogue Prehistoric glass in Bohemia (Venclová 1990).

In results there are not only maps with distributions of beads, but also descriptions of the others artifacts from eye-beads contexts. On the eye- beads the colour, numbers of eyes and numbers of layers are examined.

It is very dificult to verify ol falsify the symbolism of eye beads, but some information indicate posibility of symbolism. The eye beads cannot be only adornment, but it can have some symbolic meaning.